

OOSTVLAAMSE ZANTEN

algemeen tweemaandelijks tijdschrift
voor volkskunde

XLIX - 1974 - 4

UITGAVEN VAN DE BOND

Verkrijgbaar op het sekretariaat, Oscar de Gruyterstraat 42, B 9000 Gent en op de bibliotheek: Kraanlei 63, B 9000 Gent.

1. Oostvlaamsche Zanten, nog voorradig tot zolang de voorraad strekt: 15e, 19e jg., 21e tot en met 31e jg., 33e tot en met 47e jg., tegen 200 F per jaargang. Losse nummers ook van de jgg. 1-19 zijn nog beschikbaar tegen 55 F per nummer. Jaarboek 1945 (jg. 20) van de Bond der Oostvlaamse Folkloristen: 159 F (leden 106 F). Inhoudstafel op Oostvlaamse Zanten Jg. I - Jg. XXV), door F. VAN ES: 55 F (leden 42 F). Idem II (Jg. XXVI - Jg. XXXV), door F. VAN ES: 45 F (leden 35 F).
2. Geïllustreerd Feestnummer (lustrumnr.) Prijs: 30 F (leden 23 F) + 7 F porti.
3. Survivances du Passé, door A. MARINUS (8 p.). Prijs: 15 F (leden 10 F) + 5 F porti.
4. Zur Entwicklungsgeschichte des Bauernhauses mit durchgezapften Ankerbalken, door J. SCHEPERS (10 p.). Prijs: 15 F (leden 10 F) + 5 F porti.
5. Osschaart door F. VAN ES (overdruk 1945), 28 blz. Prijs 40 F (leden 25 F) + 5 F porti.
6. 2e Lustnummer 1930-1935. Prijs: 40 F (leden 25 F) + 7 F porti.
7. Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten, (over het teerlingspel) door Emile ANDELHOF. Prijs: 50 F (leden 38 F) + 7 F porti.
8. Het ontstaan van de Julius-Caesarfeesten te Velzeke-Ruddershove, door J. en M. JANSSENS-BUYSE. 1940, 10 p., 1 lied. Prijs: 15 F (leden 10 F) + 5 F porti.
9. Het Curieus en Vermakelijk Namenboek, door Em. ANDELHOF. Prijs: 40 F (leden 25 F) + 7 F porti.
10. Folklore en Onderwijs, door L. HOSTE. Prijs: 15 F (leden 10 F) + 5 F porti.
11. August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken, door Fr. DE COSTER. Prijs: 40 F (leden 25 F) + 5 F porti.
12. Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur, door F. VAN ES. Prijs: 40 F (leden 25 F) + 5 F porti.
13. De Wetteer Reuzen, door Lic. M. DAEM. Prijs: 30 F (leden 22 F) + 5 F porti.
14. Sagen uit Noord-Oost-Vlaanderen, door Dr. G. DE MEYER. Prijs: 40 F (leden 25 F) + 7 F porti.
15. Een Teerlingspel in Gent, door Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN. Prijs: 30 F (leden 22 F) + 7 F porti.
16. Spelen mijner Jeugd, door L. LIEVEVROUW. Prijs: 80 F (leden 60 F) + 10 F porti.
17. De levende Folklore van het Gewest Balegem, door M. BROECKHOVE. Prijs: 70 F
18. Kantwerkstersclub St.-Katelijne - Kursus Stropkant, 1e Leerjaar: 185 F + 7 F porti.
19. Doods-, Begravenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde, door J. PIETERS. Prijs: 150 F (leden 110 F) + 10 F porti.
20. Het Volksleven te Wieze. 1900-1950, door J. VAN HAVER. Prijs 150 F (led. 110 F) + 10 F porti.
21. Inventaris der Apothekerspotten opgesteld in de «Apotheek uit de XVIIIe Eeuw Mus. v. Volkskunde Gent) door L.J. VANDEWIELE, 1951, 12 blz., 4 ill. Prijs: 40 F (leden 30 F) + 5 F porti.
22. De Rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde, door H. VAN HESE. Prijs 150 F + 10 F porti.
23. De folklore van de Hop in Vlaams-België, vroeger en nu, door Cl. VANHOUCKE, Prijs: 200 F (leden 150 F) + 10 F porti.
24. Het Sterrelied in het Gebied van Dender en Schelde, door J. DE VUYST. 1968, 175 blz., 189 liederen en 50 mel., (mit einer deutschen Zusammenfassung). Prijs: 250 F (leden 180 F) + 10 F porti.
25. Ernest Van den Driessche. Schilder van ons Volksleven, door R. VAN DER LINDEN, 1968, 32 blz. (op kunstdrukpapier), avec un résumé en français. 2e druk, Prijs: 75 F (leden 55 F) + 7 F porti.
26. Catalogus Tentoonstelling 125 jaar Gentse Feesten, juli-augustus 1968, 44 blz. Prijs 50 F (leden 40 F) + 7 F porti.
27. Kinderzang uit Zwijnaarde, door Dr. L. GELBER. Prijs: 70 F (leden 50 F) + 5 F porti.
28. Lodewijk Lievevrouw herdacht door F. DE COSTER. 1952, 12 blz., 1 ill. Prijs: 40 F (leden 30 F) + 5 F porti.
29. De Vinkensport in Vlaanderen (avec un résumé en français). 1969, 165 blz., 42 ill. 3 tek., door M. BROECKHOVE. (Nr. X van de uitgaven van het Alfons De Cockfonds). Prijs: 300 F (leden 200 F) + 10 F porti.
30. Van het cijnskiesrecht naar het algemeen meervoudig stemrecht (mit einer deutschen Zusammenfassung) door Albert BRACKE. 1970, 52 blz. 11 ill. (Nr. 31 van de Uitgaven van de Kon. Bond der Oostvlaamse Volkskundigen) Prijs: 100 F (leden 80 F) + 5 F porti.
31. Bibliografie Renaat van der Linden, door R. BERCKMOES, 1971. Prijs: 40 F (leden 30 F) + 5 F porti.
32. Kantwerkstersclub St.-Katelijne - Kursus Stropkant 2e leerjaar: 185 F + 7 F porti.
33. Kantwerkstersclub St.-Katelijne - Kursus Cluny 1e leerjaar: 185 F + 7 F porti.
34. Huldebetoon E.H. Gabriel Celis gevolgd door zijn Bibliografie samengelezen door F. VAN ES. 1954. 20 blz., 1 ill. Prijs: 50 F (leden 38 F) + 5 F porti

(Zie derde bladzijde van de kaff)

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE
 ORGAAN V.D. KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN
 van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
 en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreuzen

Redactie: Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B 9620 Zottegem

Redactieleden: Maurits Broeckhove, Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn.

Ruil en Recensiedienst: Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B 9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

INHOUD

Prijs: 55 F

CL. V. TREFOIS. — Prehistorie als inspiratiebron voor het naspeuren van traditionele volksgebruiken	122
J. VAN EFFELTERRE. — De herkuul van Welden-Oudenaarde of "den dubbelen gelitten"	132
A. G. HOMBLE. — De Snuif "Clysterium nasi ofte edelst kruyd"	145
PERSONALIA	
R. VAN DER LINDEN. — In Memoriam J. Pieters	134
R. VAN DER LINDEN. — In Memoriam Jozef Weyns	140
R. VAN DER LINDEN. — Hugo Arens doktoreert	142
R. VAN DER LINDEN. — Hulde aan zestiger Hervé Stalpaert, hoofdman van de Bond der Westvlaamse volkskundigen	143
BONDSNIEUWS	
Prijsvraag — Alfons de Cockfonds 1974	133
BOEKBESPREKINGEN	
S. BOHEZ, F. ROOSEN, Isab. SIMOENS; Nokere. — R. van der Linden	144
M. DE BAERE: Heusden in Woord en Beeld. — M. Daem	154
CATALOGUS: De vijfhonderdste verjaring van de boekdrukkunst in de Nederlanden. — R. van der Linden	155
P. STUYVER: De hofsteden te Erpe. — R. van der Linden	156

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van v.z.w.
 Noordstarfonds, Gent en het Stadsbestuur van Gent

PREHISTORIE ALS INSPIRATIEBRON VOOR HET NASPEUREN VAN TRADITIONELE VOLKSGEBRUIKEN

De redactie publiceert graag onderstaand artikel van de heer Cl. V. Trefois, een van de nestors van onze vereniging.

De ideeën die er worden in vertolkt bieden naar onze mening veel stof tot nadenken.

Over de volkskundige verschijnselen is een moeilijk te begrenzen stortvloed van literatuur verschenen. Intussen blijven heel wat leemten onze wetensdrang prikkelen.

Wij overwegen hier in hoever de eigentijdse mens traditioneel-konservatief gebleven is in gebruiken en gewoonten waar hij midden in staat. Voor wie doordacht naspeuren wil naar de oorspronkelijke betekenissen en diepere zin van bepaalde typische cultuur-survivals, blijft geen andere mogelijkheid over dan wegen te vinden die naar de oerbronnen leiden langswaar de veelzijdige voorvaderlijke levensgeplogenheden ons in min of meer afgesleten vormen hebben bereikt.

Niet iedereen deelt deze mening. Onze kennis van de prehistorische culturen danken wij voor een groot gedeelte aan de hartstochtelijke onderzoekingen van gezaghebbende archeologen. Eerst nu kan men zeggen, in hoever het volksleven in onze gemoderniseerde maatschappij nog kan gemeten worden samen met de duizendjarige levensgewoonten der ongenoemde voorgeslachten. Dit is kenmerkend voor de zinvolle mytische uitingen, die zich door alle eeuwen heen onder steeds wisselende omstandigheden op een haast wonderbare wijze tot nu weten te handhaven.

Vroeger haalden de voortijdkundige en de volkskundige op grond van eigen waarnemingen er elk het zijne uit. Heden bestrijken beide zusterwetenschappen elkaars studieterrein. Het valt niet te ontkennen dat we verrassend aaneensluitend naderbij gebracht zijn met de grondgedachten van hetgeen de "heidense" mens in de ver achter ons liggende perioden geloofd en beleden heeft. Men trappelt niet meer rond raadselachtige geplogenheden uit een reeds lang voorbijze wereld. Het gevolg is weer, dat er steeds meer zekerheid komt omtrent bepaalde volkse gebruiken: gewijde optochten, offerfeesten, hoogtijden, lichtceremonies en vruchtbaarheidsriten die hun oude levendigheid voor een deel tot op onze dagen hebben gerekt.

Van geslacht op geslacht had de mens sterk vertrouwen in tradities

en intuïties, zodanig dat sommige zijner religieuze praktijken in de kerkelijke gedachtenwereld werden ingekapseld of gestalte hebben gegeven aan de kerkelijke tijdkring.

Oorsprong van voorstellingen

Blijkens de archeologische vaststellingen is er nooit een menselijke samenleving geheel zonder religie geweest. Dit bewijzen de talrijke voor kulturele doeleinden bestemde grottenruimten. De denkende mens bezat het vermogen een samenhangend beeld te vormen van datgene wat hem omringde. De ontelbare geschilderde en gegraveerde voorstellingen getuigen voor zijn geloof aan boven-natuurlijke werking en de daadwerkelijke verering van een alleenheersend wezen.

Eminente onderzoekers huldigen daaromtrent opvattingen die als een wezenlijke bewijsvoering ervoor gekonkludeerd worden. De vraag is: waar komen deze zinnebeeldig gekombineerde voorstellingen vandaan? Ze verstrekken een verhaal, maar we zien illustraties zonder tekst. Toch maken deze begripsvormen het mogelijk de psychologische kenmerken van het menselijk streven in een genetisch verband te karakteriseren. Dergelijke grafisch in beeld gebrachte gedachten zijn meestendeels ontstaan uit loutere natuurdrift in rechtstreeks verband met de voortplanting van mens en dier. Het is volkomen gerechtigd konklusies van het menselijk denken over de vruchtbaarheid als oerbron van alle leven toe te laten.

Het is een voldongen feit dat geloofs- en levensvormen bij het jagersvolk rationeler waren dan bij de landbouwbevolking, hetgeen haar drang naar gemeenschapsleven en meebelevan van de loop van het jaar archeologisch bewijst. Uit de structuur van deze gemeenschappelijkheid ontwikkelden zich gewijzigde vormen van zeden en gebruiken. Het levensbestaan van de agrarische mens was afhankelijk van de zon, regen en kiemkracht van het zaaigraan dat hij aan de aarde toevertrouwde. In de harde kamp tegen het ruwe klimaat lagen de wortels van zijn vertrouwen en geloofskracht in de wederopstanding van de zomerse vruchtbaar makende warmte uit de winterse duisternis.

Wij zijn tamelijk veilig door aan te nemen dat alles wat de agrarische bevolking gezocht heeft om de natuur te beheersen, zich gericht heeft tot dat ene doel: dat te bereiken wat voor haar schaarse levensmogelijkheden onontbeerlijk was. Een duidelijke indruk ontstaat door de wijze waarop zij haar voedsel wist te produceren. De bewerker van de akkeraarde beleefde de wenteling der seizoenen geweldiger dan wij ons kunnen voorstellen. De betekenis van zijn rituelen was materialistisch bedoeld en niet gans op geloofsovertuiging gesteund. Zijn handelingen waren door overleg en ervaring geleid.

Kringloop van midwinter tot midzomer

Men moet zelf eerst het langzaam sterven van het jaar in de naherfst op het platteland beleefd hebben om te begrijpen, wat de kringloop van midwinter tot midzomer voor de boer te betekenen heeft. Zijn arbeid verloopt voortdurend onder de gedachte, dat de levensvoorwaarden geheel en al vastliggen aan de grond en de wasdom die hem gegeven moeten worden. Hij leeft dicht bij de aarde, werkt met de natuur mee en verheugt zich over de vruchtbaarheid van het vee en het zaaigraan. De zon beschouwt hij als centraal zinnebeeld van al het levende en van zijn eigen kracht. Als behoeder en verzorger van de rijpende korenhalmen draagt hij zijn loon en vreugde in zich, wanneer de laatste schoof het feest van de broodvrucht inluidt.

De archeologische wetenschap brengt ons in contact met de geest en het wezen der voorvaderen, o.a. het onafscheidelijk geweest zijn van religie en kunst. In religie en magie ligt de zin van de oerkunst. Merkwaardig zijn de schilderwerken en gegraveerde figuren op de wanden van Zuidfranse, Spaanse en Noorse grotten. Over het kultische karakter van de Noorse bronstijdse naturalistische en impressionistische volkskunst bestaat geen twijfel. Er komen goden voor, processies, spelen, offerfeesten, schepen met veelkoppige bemanningen, wagens en ploegen door ossen getrokken, voorstellingen van dansende lieden en bezweringen. Het magisch denken was de jagers eigen en hoort bij de akkerbouw. De akkerbouwer had het objektiveren van de ziel en de geest, van de geboorte en de dood, grafisch uitgedrukt. Hij richtte hunebedden op, waarin de afgestorvenen gingen "wonen". Waardevolle bijgaven getuigen van zijn geloof aan het leven hiernamaals.

De mens was ertoe gekomen de jaarloop door wijdingsvolle handelingen zinnebeeldig in te delen. Zijn enge gebondenheid met de ruwe natuur, deed hem volharden met koene ondernemingsmoed en ervarenheid. De ontwikkelingslijn van zijn landbouwkundig streven berust op het blijmoedig meebeleven van traditionele feestelijke gebruiken, waarvan we frappante voorbeelden schetsmatig willen aanhalen.

Na de rusteloze kamp met duistere en boze winterse nachten vierde hij de zegenrijke heropstanding van het hemellicht, de lente en het hoogtij van de zomer. Tot het grootste kompleks van feestelijke uitingen met huiselijk karakter behoorde de begroeting van het terugkerende zonlicht. Geen enkele volkse gemeenschap heeft de winterse verzonkenheid zo innig zinnebeeldig uitgedrukt als door het Joelfeest.

Sagen en goden

In sagen en myten heeft de voortijdse mens de gedragingen der goden aan zijn eigen levenswijze vergeleken en gevormd. Moeilijker wordt het zodra u het terrein van de Germaanse godenfamilie betreedt. Er is geen vast omljnd schema vast te stellen betreffende de wijze waarop

het godsbegrip zich in de volksverbeelding geïndividualiseerd had, noch over de bijzondere functie die de goden in hun domein te vervullen hadden. Men heeft hen vaak voorgesteld in de gedaanten van ideale mensenvormen, bedeed met bovennatuurlijke krachten, die oorlog konden voeren en feest houden. Zij konden ziel, verstand en leven schenken, maar waren toch sterfelijk en in hun onderlinge familieverhoudingen zelf het slachtoffer van begeerten, driften en minnen. Hoe machtig deze goden de wereld konden regelen en de kosmische orde wisten te handhaven, toch werden ze voortdurend bedreigd en bestreden door reuzen, die alle natuurkrachten : ijs, water en storm personifieerden.

Wij kennen het leven van de mens tijdens de prehistorische perioden uit vele bodemvondsten. Deze tonen fluktuaties van het denken aanschouwelijk aan. Elk mysterie lokt hem aan. Sagen worden fantastischer en verwarder; verhalen spookachtig en angstjagend. Meer in het barre Noorden wordt de hoedanigheid van Wodan als god en terwille van de vruchtbaarheid en levenskracht aangevuld door een gemeenschappelijk Joelfeest. Hierop is de myte van de "Twaalf Nachten" gegrondvest.

In de volksverbeelding raast het geheimzinnige geestenheir met de zielenwagen door de donkere luchtruimte. Dan berijdt Wodan, die al het dode in de nachtstorm met zich voert, zijn achtvoetig ros. In talloze varianten is de Wodantraditie in de sage van de Wilde Jacht of Odenjacht tot op heden blijven doorwerken. Wanneer de schimmelruiter echter wild over de trillende huizendaken stormt en meteen het haardvuur aanwakkert, dan is hij de milde gever van nieuwe krachten voor de wasdom. Wodan heeft in de volksverbeelding velerlei gestalten aangenomen. Men ziet hem over besneeuwde velden dwalen, afgemagerd, asgrauw, van kop tot teen en oud modisch gekleed. Blaast hij woedend, dan was een goed oogstjaar te verwachten.

Hoeveel vreesachtig bijgeloof in de vorige eeuwen zelfs bij de meest ontwikkelden over de Wilde Heer bestond, beschrijft Ronsard in zijn hymne "Les démons" (1578) : "Langs een omweg kwam ik op de vier-sprong. Ik hoorde plots de infernale echo van hondengeblaf, dat me steeds volgde. Ineens zag ik vlakbij een groot, zwart paard, waarop een man gezeten was. Een spookgedaante... gevolgd door een afschuwelijke troep jachtgezellen... De angst sloeg me door alle ledematen..."

Dergelijke fantastische volksverhalen zijn geen sprookjes, maar thrillers. Zo heeft de Franse overlevering haar sageheld, Hellequin, die in de sage als stormgeest door het nachtzwart en op een spookpaard gezeten over velden en dorpen zwerft met schallende horens en geheimzinnig bellengeklingel. De dichter Adam de la Hale (1262) geeft dit toe in een zijner verzen :

"J'ai le mesnie Hellekin, Mien enient, ki vient devant, et mainte et mainte clokette sonnan, si croi bien ke soeint chijrés... Ook in de "Roman de Fauvel" (14e eeuw), speelt Hellequin de hoofdrol in het charivari :

” Je crois que c’etoit Hellequin et le tuit li autre se mesnie qui le suivent toute enrage... ”.

Meer in onze gewesten komt de populaire Sint-Niklaas als winterfiguur in aanmerking. Is het toevallig dat hij symbolisch de Wodantraditie zou voortzetten en op een paard of ezel over de daken rijdt om zijn zegenschenkende giften door de rookkokers uit te strooien? Wat het geloof aan spookachtige geesten betreft, die door de donkere rookkokers in en uit konden rijden, deze volksverbeelding is niet vóór de 15-16e eeuw te bewijzen. Toen werd de smook van het vrij liggende haardvuur nog door een boven het dak aangebrachte ”valdeure” of ”huiskist” buiten de woonruimte verdreven.

Tot in de verre oertijd wordt het paard in rotsschilderingen en graveersels teruggevonden. Ook in de vroegste godenvoorstellingen komt soms een god met speer voor, samen met een paard. Die god is niemand anders dan Wode. Tot zelfs de plastisch uitgebeelde ruitersplakettes zijn bepaald door de kultische idee dat het heilig paard de zon voorttrekt. De omgangen over de velden ofte paardeprocessies zijn tot op heden in onze gewesten gewaard. Zo is de herkomst van de scherp gesilhouetteerde paardekoppen als gevelteken op het boerendak helemaal geen raadsel meer. In dit figuratief dierelement herkennen wij het snuivende ros van Wode.

Aldus voelt u zich dicht bij datgene, wat het volk aan zijn oeroude kennis in myten en gebruiken heeft vastgehouden. In de wedergeboorte van het licht beleefde de mens het heilige feest van de winterzonnewende, de innigste aangevoelde geloofsbelijdenis in de zegenrijke zonneloop. Toen was de Wilde Heer in de stormen van de winternacht voorbijgetrokken om de slapende natuur te wekken. Maar het kiemende korenzaad mocht niet verstoord worden. Daarom hadden de boeren hun gereedschappen opgeborgen. Zelfs spinnewielen mochten niet draaien. Men vreesde de woede van de Schimmelruiter en van Vrouwe Holle te wekken.

”Midwinters Lichtfeest” betekende zoveel als de vernieuwing van het haardvuur. Dan werd de Joel- of Kerstblok, het worteleinde van een boom, in de vuurgroeve gerold. Dit was een wijdingsvol gebruik dat de mens jaarlijks ontroerde. De as van het tijdens de ”Twaalf Nachten” verbrande wortelhout bezat vruchtbaarheids- en reinigingskrachten en werd bij de eerste stalgang op de koppen der naar de weide gedreven dieren gestrooid.

Met Driekoningen — einde van de ”grote stilte” — werd het rij- en draaiverbod opgeheven. Een versierd sterrewiel bracht de stilstaande zon opnieuw in beweging. Diep was het feest van de zonopgang in de voorvaderlijke gebruiken geworteld. De plastisch uitgebeelde zonnewagen van Trundholm (1300 v. Chr.) toont ons de hoogst merkwaardige realistische voorstelling van het zogenoemde ”Zonnevaren met paard”.

Vuren en ommetochten

Dringen de eerste zonnestralen door het venster de huiskamer binnen, vreugdevol worden ze met open kinderhanden opgevangen. Veelvuldig zijn de aardse vuren die de boodschap van de komende lente en het herboren licht verkondigen. Deze begroeting wordt verzinnebeeld door brandende houtstapels, pektonnen en strobussels. Hier en daar worden nog met stro gevlochten karrewielen laaiend en vlammschietend over de akkerlanden gerold.

Ommetochten met de ploeg vinden wij in het oertijdse Germaanse Noorden op rotswanden afgebeeld. Daarin wordt de vonk van het ontwakende leven aan gevoeld door de dolle grappigheid waarmee men het landbouwtuig over de velden trekt.

In sommige streken van Engeland is de "Plough Monday" nog gebruikelijk gebleven. Narrengestalten, opgezweept door de scharminkelachtige "Old Bessy", voeren het werktuig door dorp en veld. Meteen verkondigen ze het hervatten van de landarbeid. Wanneer jongens en meisjes samen de ploeg trekken, worden ze vergezeld door een zaaïman die met vele gebaren houtskolenas strooit. Wanneer alleen meisjes zich voor de ploeg spannen, beschouwt men de daad niet als een straf, wel als een heimelijk hopende vruchtbaarheid. Dit gebaar stemt overeen met de gedachte van de openbloeiende lentelijke jeugdtijd, die reeds aan het geheim van het moederschap gewijd is.

Vruchtbaarheid, masker en meiboom

In deze enkele varianten zien we de betekenisinhoud van de zegenrijke vruchtbaarheid gehuldigd. Onder de gebruiken die uit het oerbeleven zijn voortgesproten, begrijpen wij de eindkamp tussen winter en zomer, die weer uit de myte van dood en wedergeboorte stamt. Zoals de ploegjongens hun gezicht half wit en half zwart maakten, zo ook zijn de zwaarddansers betrokken geweest in het lentespel van de overwinning op de winterse duisternis. Maar er lag nog een andere zin in : leven betekende kamp. De dappere dansers hanteerden hun lange zwaarden om zich met de verplichting tot het heldhaftig leven betrouwbaar te maken.

Zo kan men ook "het steken van de draak" verklaren, een veel bewogen gebarenspeel door boerenkrijgers uitgevoerd. "Im Scheine des Frühlingsfeuers wird der Kampf zwischen Winter und Sommer ausgetragen. Der Winter "das Alte", muse nach langen Wechselsang sich als geschlagen bekennen". Aldus betekende dit boeren-openluchtspel in Engeland het bevrijden van de moederlijke aarde uit de stormachtige winterse natuurkrachten : "The slaying of the Dragon was not a more popular spectacle, but a magical rite designed to fertilise the fiels".

Dergelijke volkse spelen moesten dienen om in alle bedrijvigheden, zij het in het dagelijkse werk, zij het in het geloof, bestendig de grondtoon te leggen op de betekenis van vruchtbaarheid als hoogste goed en het

symbolisch opwekken van nieuw leven. Aldus moet men zich de feestelijke bevrijding van de blonde Lentevrouw uit de gevangenis van Reus Winter voorstellen. Zo is ook het "Verbranden van de Winter" te verklaren.

In de "brandende Stroman" herkent men de kern van hetgeen in werkelijkheid als de brenger van vrolijkheid en overvloeiende vreugde om het bestaan in de voorjaartijd heeft gediend. Tot in de verre oertijd vinden wij op rotsafbeeldingen van het Noorden deze gedachte uitgedrukt. Gewoonlijk was de "stroman" vergezeld door een meisje (de Lente) en een berenfiguur (voorstelling van het ontwaken uit de winterslaap). Zoals het "bear ceremonialisme" of de "straw-bear" in Engeland behoorde de "Umzug mit Bären und wilde Männern" in Duitsland en "het uitgaan met de beer" in Vlaanderen⁽¹⁾ tot een oeroude traditie. Geen wonder dat "Bere-offers" tot de voortijdse ritus worden teruggeschoven. Er waren in de middeleeuwen kerkelijke wetten voorhanden die dit "Joca cum orso" ten strengste veroordeelden, echter zonder daardoor veel tegen de populaire functie van Beertje uit te richten. Zelfs kwam hij in sommige wapens van steden terecht.

Menig gebruik

Menig gebruik dat een lege en inhoudsloze gewoonte schijnt geworden te zijn, heeft nog wortels uit voortijdse gewoonten bewaard.

Na de winterse kaalheid begint de opgang van het grote zonnerad, hetgeen aardse vuren van streek tot streek doorgeven. Zo kan men de betekenisinhoud van het "fakkeldansen" over de velden begrijpen als bedoeld om alle kwade invloeden te overwinnen in de tijd waarin het kiemende zaad wakker wordt. In Frankrijk werd dit vuurgebruik "Jour des brandons" geheten, "le branle" en "feux heureux" (dominica brandonum/1222/; brandones focarum/1251/). Te onzent behoorde het fakkelen" of "doorwalmen" tot een zinvolle uitdrukking, waarin de hoop en wedergeboorte weerspiegelde.

Oorspronkelijk was de vastenavondstoet het gemeenschappelijk lentefeest bij uitstek, de zichtbare bevestiging van het vruchtenrijpende leven. Dit luidruchtig volksvermaak is geïnspireerd op pre-gemytologeerde rituelen. Hier heeft de zon de van levenslust vervulde mens uit de barre winterwoning gelokt en hem tot de dolste uitgelatenheid overmand. Van uit deze grondgedachte kan men de oertijdse kultus-handelingen benaderen.

Het gemaskerd optreden van de mens om zich onkenbaar te maken was in de oertijden zeker niet humoristisch bedoeld. Het zich transformeren met behulp van maskers en zonderlinge kledingstukken blijkt onscheidbaar verbonden te zijn geweest met kultische plechtigheden.

Op de grotwandschildering van "Trois Frères" bij Monterquien-

(1) Leeft nog voort in Serskamp en Wichelen (Oost-Vlaanderen).

Avantier is de indrukwekkende gestalte van een angstjagende danser afgebeeld. Opvallend is het masker met de doordringende blik in de grote, ronde uile-ogen. De man is getooid met een hertegewei, lange spitse baard, plumpe berepoten en de staart van een wild paard, Sommige archeologen houden deze figuur voor een tovenaar, woord waarvoor men tot hiertoe nog geen gelijkwaardige naam vond. Zichtbaar is de manier waarop dat geheimzinnig wezen de fysisch-psychische kracht van zijn wil op de toeschouwer uitoefent.

Ligt hier de zin van onze vastenavondgebruiken? Op welke reële feiten berust de grondbetekenis van de uitgelaten en door levenslust vervulde mens in de voorjaartijd, in de maalstroom van zijn geneugten en vermaken? We moeten een duidelijk onderscheid maken tussen Carne-vale en Carrus Navalis (vaarwel-vlees en wagenschip als verklaring van carnaval). De sfeer van deze feestkulturen is in wezen weinig verschillend. Terwijl een gekke koning de narrenskepter zwaait en de dragers van potsierlijke kleren en gedrochtelijke maskers tot wildemansbals aanzet, behoren de pleziermakers in de scheepsromp tot de aankondigers die zingend en in dolle grappigheid uitjouwden, vernederende en uitdagende gebaren maakten, "vaarden" door velden en straten. Dit waren gewoonlijk leden van een spotgilde, de gildebroers van plezieren, minnestrelen en potsenmakers zoals Jeroen Bosch de "holle" of "hellewagen" zogenaamd "De Blauwe Scute" heeft afgebeeld.

Oude berichten, zoals bijvoorbeeld de "Codex Runensis" (13e eeuw), bevestigen de betekenis van deze volkse feeststerij. Meestal hadden de wevers het voorrecht de scheepswagen voort te trekken, vaak in gezelschap van "herlequins". Het schip in kwestie bracht heilbrengende gaven uit onbekende gebieden: de feestelijke inhaling van de voorjaartijd.

Nog leeft het surrationeel respect voor de traditie in ons volk voort. Het kan zich niet losmaken van dynamische voorvaderlijke gebruiken die tot in de diepten van de verre tijd terug te voeren zijn. Menigvuldig zijn de nuances omtrent de gemeenschappelijke feestelijkheden in verband met het geloof in de ernstige kamp om de beveiliging en de handhaving van het vruchtenrijpende leven.

Naast onheilafwerende en levensvreugde wekkende geplogenheden die deel uitmaken van de Paaspret staat de meiboom in enge betrekking tot de mens als beschermingsgeest en vertegenwoordiger van de dorpsgemeenschap. Nog wordt de slank gegroeide spar bij voorkeur 's nachts neergeveld door een "meigilde" en naar de dorpskom gesleept. Het uitkiezen en oprichten van de door meisjes versierde en bekroonde meiboom is een blijde feestviering, het symbool van nieuw leven en ondernemingsmoed.

Onze meiboom heeft zijn oorsprong in de lindeboom, zinnebeeld van oudheilige gerechtigheid, als behoeder van de boerenvrijheden en rechten. Er moet van oudsher in West-Europa een verband hebben bestaan tussen de uitbeelding van het feestelijk wekken van de moederlijke aarde door

de meiboom. Frankrijk houdt vast aan "guérir le may"; Engeland aan de "Sunbeam (fetch in the may)" en Duitsland aan het "Maibaum setzen".

De schets is als inleiding tot verder onderzoek bedoeld. De volksziel bergt nog heel wat diepe geheimen voor de volkskundewetenschap. Onze voorvaderen hebben het leven begrepen en gegrepen in samenhang met de kringloop: geboren worden, groeien, bloeien en sterven in een eendeloze opeenvolging.

De moderne wetenschap stelt ons in staat terug te zien in het verleden en dat verleden zo intensief in het heden te beleven. Onze kennis omtrent de traditionele zinvolle jaarlijkse feesttijden is zeer uitgebreid. De oerkunst leert ons bewust voelen, zoals de mens voelde in het duistere van de winter en de uitgelaten zomerse vieringen. In zijn kunst is het betrouwbaar geworden de psychologische eigenschappen van zijn streven en drift tot zelfbehoud te begrijpen en te bewijzen. De mens was toen dezelfde als hij nu nog is, met vrede en oorlog, met liefde en haat, met zijn goede en kwade kenmerken en geplaagd door dezelfde ziekten.

Wanneer we de kompleks verzamelde bronnen van duizendjarige overleveringen overzien, eerst dan wordt het mogelijk een stelling in te nemen. Thans wordt de oude volkse wijsheid met geheel andere ogen bekeken. De mens leefde in afgezonderde en vaak afgelegen buurtschappen, gescheiden door heide, moerassen en bossen. In dit verband heeft hij zijn vrees en geloof aan onheils machten gestalte gegeven, kwam hij tot de abstracte denkwijze ieder begrip door een bepaald symbool te verzinnelijken. Nog blijven vreemde vormen van bijgeloof het volksgevoel beroeren, "toverboeken" geraadpleegd om "zich zelve in alle perykel" te beschermen, vinden de meesters der zwarte kunst een gunstig onthaal ook bij intellectuelen.

Ten opzichte van de volksgeneeskunde is men tot de gevolgtrekking gekomen dat het gebruik van medicijnen in het duister van de voorgeschiedenis verscholen ligt. Het toepassen van geneeskrachtige middelen uit natuurlijke stoffen heeft met sympatetische magie niets te maken. Door ervaring werden bepaalde planten en kruiden wegens hun eigenschappen verkozen en aangekweekt. Eerst wanneer heilzame uitwerkingen achterwege bleven, probeerde men door middel van magische handelingen en inschakeling van bezweringsformules de ziekte uit het lichaam te verdrijven. Wat bij het ontbreken van medische zorgen zeer begrijpelijk is.

Aan de overzijde van ieder volkskultuurhistorisch gebeuren liggen de geestelijke oerfundamenten van de mens. De bodemvondsten maakten het mogelijk dieper door te dringen in het begrip van de mytos waarin de jaargetijden, de vruchtbaarheid, de ziel en de dood als heilig werden beschouwd. Zijn godsdienstig denken was symbolisch bepaald, bewust aan gevoeld als een trouw bewaard oudheilig erfgoed der vaderen, maar dat men niet te gauw voor "heidens" mag bejegenen. In feite heeft de kerke-

lijke overheid aansluiting gezocht met zekere uitingen van de volksfeestkring. Hier ligt het samenvattend bewijs voor de taaie overlevingskracht van het gemeenschapsbeleven, gevoel en emotie vervat.

Ook al zijn deze gebruiken met kristelijke elementen aangevuld, nog spreken ze duidelijk de taal van een zinvol erfgoed dat op een wonderbare wijze rechtlijnig doorheen onze volksgeschiedenis tot op heden verneembaar gebleven is. In talloze voorstellingen heeft het vrome gemoed van de volksmens de betekenisinhoud van zijn kampende leven en dadenrijke zegekracht gepoëtiseerd, bezongen en verteld in de onsterfelijke sprookjes en sagen. Overall dreigen moeilijkheden en gevaren, komen avonturen voor, hindernissen en monsters die door heldhaftige en rechtvaardige harten vaak op humoristische wijze worden overwonnen. In onze sprookjes leeft immers datgene wat de mens over zichzelf dichtte, herkent men de zin van zijn eigen leven.

Het verlangen naar een werkelijke kennis van de volksoverleveringen is thans sterker geworden dan ooit om de weg weer te vinden naar de bronnen, waarin onze cultuur weerspiegelt. In verrassende archeologische vondsten spreekt immers een nieuwe wereld uit het duister der eeuwen tot ons⁽²⁾.

Geraadpleegde literatuur

Het "waarom" van onze schematische bijdrage blijft geen open vraag. Anderzijds is het wellicht dienstig, hier enige namen te noemen van vroegere volkskundige onderzoekers, die de relatie met oude volksgebruiken in de verste traditie hebben getracht te volgen.

Montanus, H.: Die Deutschen Volksfeste. II, 1856; Treutlein, W.: Das Arbeitsverbot im deutschen Volksglauben. 1932; Zaunert, P.: Natürsagen. 1931; Dieterichs, A.: Über Wesen und Ziele der Volkskunde. Z.d.; Drechsler, P.: Mytische Einscheinungen im Volksglaube. Z.d.; Wolfram, R.: Tänze der Germanen. 1936; Mahr, A.: Wodan in der deutschen Volksüberlieferung. 1928; Seligmann, H.: Die Magischen Heil- und Schuttmittel aus der unbelebten Natur. 1927; Manhardt, W.: Wald- und Feldkulte. 1904; Dries, O.: Der Ursprung des Harlekin (betreft studie over Adam de la Hale/1262/); Werner, S.: Heidnische Sinnbilder am christlichen Kirchen und auf Werder Volkskunst. 1935; Piter, O.: Kultische Geheimbünde der Germanen. 1934; Odman, S.: Bohuslans Beskrifning. 1746; Skar, B.J.: Gamalt or Soestesdal. Z.d.; Almgren, G.: Halbristingar. 1900.; Almgren, G.: Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden. 1910; Borge, R.: Husgudar. Z.d.; Kuhn, H.: Die Kunst und Kultur der Vorzeit Europas. 1929; Broegger, A. Kulturgeschichte des norwegischen Altertums. 1926; Kleiweg de Zwaan, J.: Palaeolithische Kunst in Europe. 1930; Wolfram, R.: Englische Volkskunde. 1934; Hone, S.: Every Daybook. 1866; Thiers, J.B.: Traité de superstitions. 1697; Madame Clement: Histoire des fêtes du département du Nord. 1834; Corhet, E.: Fêes religieuses. 1867; Nore, de: Coutumes, mythes et traditions des provinces de France. Z.d.

Cl. V. TREFOIS

(2) De stelling van de Hr. Trefois vindt een klare weerspiegeling, o.a. voor het volksgebruik dat wij als "scharminkelen" betitelen, dat in de loop van de laatste jaren herhaaldelijk in ons tijdschrift werd besproken... en dat ook bij de Romeinen bekend was. Jos, Schrijnen bewijst dit in de bijdrage: VOLKSJUSTITIE IN DE TWAALFTAFELN-WET, verschenen in Album opgedragen aan Prof. Dr. J. Vercoullie 1857-1927, Brussel, 1927, 249-251.

De Herkuul van Welden-Oudenaarde. of «den dubbelen gelitten»

De naam "herkuul" krijgt en geeft men niet zo gauw. In het dialect treft u hem licht hier en daar aan.

Het woordenboek van van Dale⁽¹⁾ vermeldt naast Hercules, halfgod en nationale held bij de oude Grieken, ook *hercules* in de fig. betekenis "buitengewoon sterk en fors man" en voorts daarmee enkele samenstellingen.

Brabant looft "De Dikke van Paemel". In het zuiden van onze provincie pochen ze op de "herkuul van Welden". Er zijn vele anekdoten rond zijn persoon geweven, die op waarheid steunen of verzonnen zijn. Ernest van den Driessche, kunstschilder te Eine-Oudenaarde⁽²⁾ heeft als knaap deze herkuul nog gekend. Het was "een beer van een vent". Zijn vader was een smid en ik geloof, dat hij daar ruim kans kreeg zijn spieren te ontwikkelen. Volgens onze zegspersoon⁽³⁾ speelde hij bij voorkeur graag met staven ijzer. Wanneer het in de buurt van Oudenaarde kermis was, demonstreerde hij zijn krachttoeren in de "staminees". Hij nam een lange baar ijzer vast en plooidie die in de vorm van een acht, dan in de vorm van een hoefijzer en van een slang. Het ligt voor de hand, dat hij eerst het stuk ijzer aan de omstanders overhandigde. De ene nam het, de andere niet. Enkelen konden het amper optillen. De zware rechte staaf nam de vorm aan die de herbergklanten verlangden. De herkuul verstond eveneens de kunst kasseistenen te splijten, geen gewone bakstenen. Dat kan men verwezenlijken mits oefening en spanning en concentratie van geest en hand. Maar een kasseisteen kon er slechts één splijten: de herkuul van Welden. Niemand klaarblijkelijk kende zijn familienaam of voornaam. Daar was slechts een jammerlijke keerzijde aan de medaille van zijn kracht en kunde. De toeschouwers betaalden of vergoedden hem met pinten, met een "kappertje bier", met een druppel jenever. Zo werd hij een dronkaard. Hij was in staat een en twee emmers bier te ledigen. Op zekere dag weigerde zijn vader hem geld te geven om weer te gaan brassen. Herkuul nam het onmogelijk zwaar aambeeld uit de smids en trok er mee naar de zolder. Vader was willens nillens verplicht hem geld te bezorgen. Hij kon toch geen ijzer op de keukentafel bewerken. Drie forse kerels hadden geprobeerd het aambeeld beneden te brengen. Ze slaagden er niet in. — Weg, broekschijters, riep hij en droeg het naar de plaats waar hij het genomen had. De drankduivel

(1) van Dale, Nieuw Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, bewerkt door Dr. Kruyskamp. 's Gravenhage, 1961, achtste druk, p. 782.

(2) Zie bijdrage Renaat van der Linden, Ernest van den Driessche: schilder van ons volksleven. OVZ, XXXII (1967) 15-44, 2 ill.

(3) Jozef Braeckman, Strijpen, 86 j., + 1974. Landbouwer uit Welden.

maakte zich meer en meer van hem meester. Hij werd 'n " trimard ". Op zekere dag vond men hem dood in het station te Oudenaarde.

Zijn lichaam zou overgebracht zijn naar de rijksuniversiteit in Gent, waar het nog zou te zien zijn op sterk water, in de medische fakulteit.

De herkuul is lang verdwenen en vergeten. Bejaarden halen soms zijn toeren als krachtpatser aan. Hij behoort tot de velen die gaan en komen en op een rare manier in enkele anekdoten blijft voortleven, de herkuul of den dubbelen gelitten, zoals de volksmond hem had gedoopt⁽⁴⁾.

J. Van Effelterre

PRIJSVRAAG - ALFONS DE COCKFONDS 1974

De Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen schrijft voor 1974 ten bate van zijn FONDS ALFONS DE COCK een prijsvraag uit en vraagt :

Een in het Nederlands geschreven, wetenschappelijke studie van ten minste 64 blz., met 42 regels van 62 lettertekens, over een volkskundig onderwerp in verband met volkstypen, speciale volksgroepen, het stoffelijke in het volksleven, religieuze volkskunde, volksletterkunde, volksgebruiken, enz. enz.

Het werk dient een samenhangend geheel te vormen. Alle handschriften, leesbaar geschreven of getikt van *onuitgegeven* studiën komen in aanmerking.

De auteur vermeldt zijn naam en volledig adres op het werk. De studie moet in twee exemplaren vóór 31 december 1974 gestuurd worden aan de Heer Maurits BROECKHOVE, Oscar de Gruyterstraat 42, 9000 Gent, met vermelding " Prijsvraag Alfons de Cock 1974 ".

De uitgeloopte prijs bedraagt 10.000 F. Als geen werk aan de vereisten voldoet kan de jury een aanmoedigingspremie toekennen. De ingezonden exemplaren worden eigendom van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen die zich het recht voorbehoudt de bekroonde studie uit te geven. De beslissing van de jury is zonder verhaal.

De Sekretaris,
Maurits Broeckhove

De Voorzitter,
Lic. Renaat van der Linden

(4) Gelitten, van lid, lidmaat. In de volksmond een persoon met uitzonderlijk groot geslachtsorgaan. In sommige gewesten bedoelt men daarmee een parochiestier of een dorpschaan. (N.v.d.R.)

Jules PIETERS

Serskamp 9 februari 1896 - Aalst 14 augustus 1974

Bekommerd was hij om een waardevol verleden te doen herleven of te bewaren, een man vol kennis zonder geleerdhoenerij, een beheerst man, met takt, met karakter, bezadigd door ervaring, nauwkeurig zelfs nauwgezet, soms levend van en in het verleden en toch van zijn tijd...

ontleend aan het doodsprentje

Jules Pieters was lid van verscheidene godvruchtige genootschappen. Dat wist menigeen uit zijn omgeving. Maar hij was ook lid van een Koninklijke Kommissie in Brussel en ondervoorzitter van een Koninklijke Bond in Gent en dat wisten weinigen. Hij was bestuurslid van de Oudheidkundige Kring in Dendermonde en van een Heemkring te Aalst en te Wetteren. Dat was algemeen bekend. Slechts een gering aantal lieden uit zijn onmiddellijke omgeving wisten welk een vooraanstaande rol hij speelde in het kader van de volks- en heemkunde. Gedurende zijn hele leven is hij terughoudend en bescheiden geweest.

Vele personen waren in briefwisseling met hem en kenden het adres Anker achtien. Weinigen bezochten hem, omdat hij immer op de achtergrond wou blijven en eigen gevoelens en gedachten zo weinig mogelijk uitte. Zijn werkkamer was een heiligdom, ontoegankelijk.

Zijn vader, Raymond Pieters, zoon van een landbouwer, stamde uit Kalken en huwde Judith Blanquaert, die in de herberg „In Den Anker” woonde. Er kwamen veertien kinderen op de wereld. Zeven bleven in leven, vier meisjes en drie jongens. Jules was de derde laatste. Vader Pieters verwierf naam en faam als planter van hoogstammige fruitbomen.

Op het uithangbord van de herberg werd het opshrift geschilderd : IN DEN ANKER / BIJ RAYMOND PIETERS. In het midden van de tekst had de volkse vakman een anker getekend !

Na het lager onderwijs in de gemeente volgde de knappe Jules Pieters drie jaar humaniora aan het kollege te Wetteren en nadien drie jaar aan het St.-Antoniuskollege te Ronse. Zijn droom bestond erin priester worden; hij volgde lessen aan het Klein Seminarie te St.-Niklaas, naar oorlogsomstandigheden en gezondheidsredenen lieten niet toe, dat hij zijn droom verwezenlijkte.

In 1914, toen hij nog studeerde aan het kollege te Ronse, overleed zijn vader. Jules werd en was niet zo teruggetrokken als we ons voorstellen, want een tijdlang trad hij in de politiek en is zelfs schepen in Serskamp geweest. Hij was er gemeentesekretaris van 1937 tot 1962.

In zijn lijkrede op het kerkhof belichtte de heer Karel Van Herreweghe, burgemeester, hem als volgt :

Tijdens deze lange loopbaan, waaronder de moeilijke oorlogsjaren, heeft hij het wel en wee van onze gemeente meegemaakt. Honderden namen schreef hij in geboorteregisters. Honderden namen noteerde hij in de overlijdensakten. Vandaag is er ook zijn naam aan toegevoegd. Tijdens die vele jaren actief werken was hij oprecht bekommerd om het welzijn van ieder Serskampenaar. Bij hoevele mensen deed hij geen navraag naar gezondheid van familie en kennissen. Hoeveel jongeren stimuleerde hij niet tot verder studeren ! Tijdens de jaren die ik hem kende als raadslid en als schepen, heb ik deze dierbare bewonderd om zijn toewijding en plichtsgetrouwheid. Hij was iemand die korrekt was maar tevens meeleeft met de mensen van zijn gemeente... Zijn voordrachtavonden over Serskamps geschiedenis en vroegere gewoonten zijn voor velen onvergetelijk. Maar ondanks zijn bekwaamheid en zijn kennis bleef hij zeer bescheiden... Uw beeld, uw figuur zal nog lang bij ons blijven. U waart een eenvoudig en schoon mens. Moge U rusten in vrede.

Terwijl hij voorbeeldig op deze gemeente als sekretaris werkte, en als gemeenteontvanger te Schoonaarde, sloot hij zich aan bij de volkskundigen in Gent, bij de geschied- en heemkundigen in zijn streek.

Zijn eerste bijdrage in dit tijdschrift verscheen in 1929. Zie de Bibliografie, bladzijde 137. Hij werd lid van de Bond in 1948.

Op de bestuursvergadering eiste hij zoals nergens overigens de aandacht, maar verkreeg steeds de sympathie en dankbaarheid van elk op basis van zijn gezagvol optreden en bezadigde raadgevingen. Hij trad niet op als voorloper, maar als dienstvaardig medewerker en stuwende geest. Hij voelde zich vooral streekgebonden, hetgeen blijkt uit zijn aktie in de kringen te Dendermonde, Aalst en Wetteren. Telkens aanvaardde hij er een verantwoordelijke post en rol.

Zijn eerste artikel publiceert hij in ons tijdschrift :

HET TEERELINGSPEL TE SERSKAMP. Het gaat om een aantekening van het levend volksleven, een gebruik dat plaats had op het Sint-Denijsfeest in het begin van de maand oktober en voortleefde tot het begin van december, onder wisselende vormen. De af te spelen prijzen, de kosten voor de inschrijving, de verloting, alles is keurig medegedeeld. Het klinkt wonder, dat een levend volksgebruik als eerste punt van wal steekt en dat onze ondervoorzitter zich nadien meer en meer tot het archief zal keren en de historische kant van de volkskunde zal aanboren. Zijn bibliografie duidt dit ten volle aan.

Hij beperkt zijn vorserspublicaties niet tot ons tijdschrift, maar laat zijn artikels verschijnen in *Volkskunde*, vanaf 1937, in de *Annalen van de Oudheid- en Geschiedkundige Kring van Dendermonde*, in het tijdschrift van de *Heemkring te Aalst en Wetteren en Lede*. Tweemaal publiceert hij in het buitenland, in Parijs en Bazel. Hij deelt wetenswaardigheden van andere aard mede, zo over de pionier van de boomteelt in het Wetterse, Papeleu. Het volksleven van de eigen gemeente en streek boeit hem niet zozeer, wel het uitpluizen van archieven. Hij omlijnt met grondige kennis en keurig inzicht menig historische gebeurtenis om het doen en denken van vroeger uit de doeken te halen.

Hij vervulde herhaaldelijk een kiese opdracht in provinciale jury's, waar elk lid zijn opvatting steeds waardeerde en er immer rekening mee hield, ook al ging hij er niet totaal mede akkoord. Waar hij kwam, trad hij op met gezag.

Hij is heengegaan vóór wij het vermoedden. Hij kloeg soms heel even, maar we konden niet denken, dat zijn hart zo gauw begeven zou. Bij zijn begrafenis te Serskamp op 17 augustus waren talrijke bestuursleden aanwezig, leden van de koninklijke kommissie voor volkskunde, van heemkringen en geschied- en oudheidkundige kringen van ver en bij. Uit elk gezin van de gemeente was minstens één lid aanwezig, getuigde menigeen fier en gelukkig. Op het kerkhof sprak de burgemeester, de Heer Karel Van Herreweghe, ondergetekende namens de Koninklijke Kommissie voor Volkskunde en de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, (1) Dr. J. Wouters, namens de Heemkring van Wetteren.

Bij de viering van het zilveren jubileum, toen de Bond vijfentwintig jaar bestond, zijn de aanwezigen gekiekt op de trappen van het universiteitsgebouw in de Volderstraat. Jules Pieters staat er achter de voorzitter F. Van Es, in de buurt van advocaat Jozef Vermeulen en van Prof. Dr. Paul de Keyser. Volgend jaar bestaan de Bond en ons tijdschrift

(1) De lijkrede verschijnt in het tijdschrift *Volkskunde*, Redaktie Nederland, Instituut voor Dialektologie, Amsterdam C, Redaktie Vlaanderen, Prof. Dr. K.C. Peeters, Schilde.

vijftig jaar. Wij hadden zo op zijn hulp en raad gerekend. We zullen hem node missen.

BIBLIOGRAFIE Jules PIETERS

OOSTVLAAMSE ZANTEN, Gent

- Het Teerlingspel te Serskamp, IV (1929), 56-58
- De Vlaamse baardheilige Wilgefertis of Ontcommer, XII (1937), 17-26, 120-123, 2 ill.
- De behandeling van de perel op het oog, XII (1937), 43-47
- De Roos van Jericho, XXIII (1948), 145-151
- Rond de St.-Martensommegangen te Asper, XXVII (1952), 25-34, ill.
- Een verdwijnend volksspel : het Pieren, XXIX (1954), 165-178
- Kalluiten; Een uitgestorven balspel in 't Dendermonde, XLVII (1972), 62-64
- Rec. VANDENBUSSCHE L., Onze Volkstaal voor Kruiden en Artsenijen, XXXII (1957), 35-36
- Rec. VAN DER LINDEN R., Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen, Bijdrage tot de studie van de legenden, ikonografie, volksgebruiken, XXXIII (1958) 183
- Rec. VAN COPPENOLLE M., Uitvaartgebruiken in West-Vlaanderen, XXVII (1952), 24
- Rec. TOCK M. & SCHROEDER P., Les processions et les pèlerinages, Manifestations de notre folklore, XXX (1955) 164
- Rec. KYLL Nikolaus, Pflichtprozessionen und Bannfahrten im westlichen Teil des alten Erzbistums Trier, XXXXI (1966), 124 en 102

HANDELINGEN VAN DE VLAAMSE FILOLOGENKONGRESSEN

- Het uitgaan met de Beer, XIX (1951) 249-253
- De studie der volksbedevaarten, XXII (1957), 390-391
- Vlasbedevaarten in de streek van Dendermonde en Aalst, XXXII (1967), 473-479

TUINBOUWBERICHTEN, Leuven

- Wat er 100 jaar geleden in de Boomkwekerij van Papeleu voorhanden was, XVII (1953), 25-26

VOLKSKUNDE, Antwerpen

- De boete van Sint-Cornelius te Ninove, XXXIX (1934), 62-67, ill.
- Een paar motieven uit Oostvlaamse bouwlegenden, LVI (1956), 1-13 en 49-61, ill.
- Het uitgaan met de beer in het Dendermondse, LIII (1952), 204-215, ill.
- Rec. Over Sint-Wilgefertisverering in Oost-Vlaanderen, z. pl., XLI (1937), 159-160.

BIEKORF, Brugge

- De naam Omcomnia (Ontcommene, Wilgefertis), LIVI (1966), 181

ALBUM Antoon VIAENE, Brugge, 1970

- Nijverheid en Handel in Ieper in de jaren 1750-1780, 277-284

TOERISME, Antwerpen

- Uit de Folklore van het Land van Dendermonde, (Spotnamen, Krentenbrood met gebakken schildjes, Het uitgaan met de beer, Typisch voedsel), V (1926), 232-235
- Uit de Folklore van het Land van Dendermonde, XXXVII (1958), 461-468
- Rec. VAN DER LINDEN R., Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen, Bijdrage tot de studie van de legenden, ikonografie, volksgebruiken, XXXVII (1958), 880-881, ill.

ONS HEEM, Bokrijk

- Het omwinden van de deurklopper, een geboorteaankondiging, XX (1966), 255-256

KEN UW DORP, Lede

- Rond de wasverkoop bij de begankenisdagen te Lede, II (1967), 26-29

HEEM- EN GESCHIEDKUNDIGE KRING JAN BROECKAERT, Wetteren

- Zijn er te Wetteren nog "Wetteraarkens" ?, XVII (1970), 22-27
- Uit de voorgeschiedenis van "Het Hospitaal" te Wetteren, XVIII (1971), 2-8
- Het klooster van Serskamp, gezeid "Tussenbeke", XVIII (1971), 33-56

HET LAND VAN AALST, Aalst(1)

- De Paardeommegangen in het Land van Aalst, V (1953), 180-189
- Hoe men op het einde van de XIIe eeuw St.-Kornelius vereerde te Ninove, VI (1954), 111-116
- Spotgezegden en zegswijzen over en rond de "vier Uitersten", (Impe, Smetlede, Wanzele en Serskamp), VI (1954), 265-273
- Sint-Bartholomeuskerk en St.-Adriaansabdij te Geraardsbergen, VII (1955), 229-238
- Van lijfeigenen in de streek van Geraardsbergen die in de 13e en de 14e eeuw aan Sint-Adriaan werden opgedragen, XI (1959), 8-17
- Rond de Relieken van Sint-Kornelius te Ninove, XII (1960), 1-11
- Het pastoreel inkomen te Mere op het einde van de 18e eeuw, XVIII (1966), 191-199
- De Tabaksteelt in het Land van Aalst onder 't Frans bewind, XIX (1967), 1-20
- Het Asielrecht in het Land van Aalst, XX (1968), 270-275
- Naar een verklaring van de bijnaam "De Witvoeten" van Aalst, XX (1968), 276-279
- Het Pachtgoed "te Landuit" te Mere, XXI, 271-274
- Een bladzijde uit de geschiedenis van het Land van Gavere (1483-1494), XXI (1970), 97-108
- Van 's Graven propere in het Land van Aalst, XXIII (1971), 1-34
- Heerlijke rechten in het Land van Zottegem in de 16e en 17e eeuw, XXV (1973), 1-17

GEDENKSCHRIFTEN VAN DE OUDHEIDKUNDIGE KRING VAN HET LAND VAN DENDERMONDE, Dendermonde, Deel IV tot XXIII

- De vrijheerlijkheid Ertbrugge, IV, 109-144
- Berichten voor Dendermondse geschiedenis, 1. De indringint van het Frans in het Dendermondse (1794-1813), 2. Buitenpoorters Gereedsberge in het Dendermondse, IV, 197-200

(1) Ontleend aan het Land van Aalst, nr. 1, XXVI (1974), Indices op de jaargangen 1949-1973 van dit tijdschrift, opgesteld door Jules Pieters.

- De inkomsten van Pastoor en Kerk van Lebbeke in het laatste kwart der XVIIIe eeuw, IV, 257-262
- Uit de tentoonstelling van Oude Religieuze Kunst in Stad en Land van Dendermonde (Serskamp), IV, 262-263
- Pastoreel en kerkelijk inkomen te Wetteren, VI, 18-24
- Dendermonds Schippersambacht, Vervoerprijzen 1743, VI, 99-101
- Het Handboogschuttersgild van Berlare-bij-Dendermonde, VI, 233-290
- Het Kapittel van O.-L.-Vrouwkerk te Dendermonde in de XVIIe en XVIIIe eeuw, VIII, 71-94 en 203-237
- Uit de eerste jaren van de Berlindekapel te Laarne, X, 38-43
- Uit het vroegere volksleven te Hamme, X, 79-80
- Brandstichter te Schellebelle in 1727, X, 230-244
- Tentoonstelling te Appels, juli-augustus 1957, Kaft 1958/1
- Het St.-Sebastiaangild van Serskamp bestaat 250 jaar, XIII, 1-20
- Hoe de Rebellen Dendermonde overrompelen in 1572, XIII, 293-309
- De Armenmolen te Berlare, XIV, 106-131
- Schending van het schuilrecht in de Sint-Gilliskerk te Dendermonde, XVI, 23-30
- Over de grafsteen van Pottelsberghe-Veranneman in de Dendermondse Collegiale en nog wat, XVI, 150-155
- De wekelijkse markt te Schellebelle in de XVe eeuw, XVI, 85-89
- Van een "mestham" te Schellebelle in de XVe eeuw, XVIII, 85-89
- De z.g. nijverheidstelling van 1738 te Hamme, XIX, 1-42
- Een vrijgemaakte lijfeigene opgedragen aan O.-L.-Vrouw-ter-Biezen (Wetteren 1243), XX, 97-102
- De windmolen te Schellebelle (1638-1901), XX, 103-112
- Bij twee Pataconvormen, XX, 136-143
- Beslaglegging in 1722 op de heerlijke windmolen te Wichelen, XX, 246-248
- Een merkwaardige verkoping te Wetteren in 1829, XXII, 55-64
- Het beleg van Dendermonde door Lodewijk XIV in 1667, Buiengewone uitgaven XXIII, 40-105

ARS FOLKLORICA BELGICA, Antwerpen 1949

- De Patacons of schildekens onzer Nieuwjaarskoeken, 107-148, 34 ill., 4 gekleurde buitentekstplaten

ARS FOLKLORICA BELGICA, Antwerpen 1956

- Bedevaartvaantjes en Paardeommegangen, 225-264, 15 ill.

MISCELLANEA J. GESSLER, Antwerpen 1948

- Gezondheidsvoorschriften onzer bedevaarten, 999-1009

PRJJS

- Op 8 juni 1954 heeft het Oostvlaamse Verbond der Kringen voor Geschiedenis de eerste prijs voor de plaatselijke geschiedenis over 1953 toegekend aan de Heer Jules Pieters voor zijn studie over "De Vrijheerlijkheid Ertbrugge".

BEKROONDE UITGAVE

— Doods-, Begrafenis en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde, Gent, 1960, 135, 10 ill., uitgave van de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen is bekroond met de Alfons de Cockprijs.

AESCULAPE, PARIJS

— St. Corneille invoqué contre le Mal des Ardents, XXV (1935), 150-156

SCHWEIZERISCHES ARCHIV FÜR VOLKSKUNDE, BAZEL

— Oeufs de Pâques en Belgique, LIII (1957) 120-125

R. VAN DER LINDEN

In Memoriam

Jozef WEYNS

Heist-op-den-Berg 4 april 1913 - 15 juli 1974

Voor een korrespondentie met Jozef Weyns waren er twee mogelijkheden. Daar was een adres · Herkenrodeplein, 1 Bokrijk - Genk en daarnaast was er : „Ter Speelbergen”, Beerzel. Dat feit alleen reeds wijst op deze persoonlijkheid : zijn werkkraft in en zijn verwezenlijking van een Vlaams openluchtmuseum, en de opbouw van eigen huis, groot en groots, niet alleen voor zijn gezin, echtgenote en kinderen, maar tevens voor zijn grote familie, de talrijke heem- en volkskundigen uit Vlaanderen, en voor vrienden en bekenden uit het buitenland, hét gastvrij domein !

Daar waren drie mogelijkheden om Jozef Weyns te benaderen en te leren kennen : het Openluchtmuseum te Bokrijk, een onvolprezen kuituurhave ; zijn talrijke publikaties over alles en nog wat (zie Bibliografie van Dr. Jozef Weyns, bijeengebracht ter gelegenheid van zijn 50e verjaardag door Frans Sillis, Ons Heem, 1964, met 573 nummers) ; de meifeesten in en rond „Ter Speelbergen”. In deze drievoudige elementen waren studeren en leven en in gemeenschap-gebonden-zijn in éénheid vergroeid. Studeren en leven gingen hand in hand. Maar het leven voor hem betekende mensen ontmoeten, van idealen spreken en tegelijk in daadvaardigheid idealen verwezenlijken. Voor hem en zijn gezin, de echtgenote en zes kinderen, beduidde dat het wonen in Ter Speelbergen. Voor overtuigde Vlamingen, zijn grote familie, beduidde dit : elkeen bewust maken van ons rijk verleden, maar zijn kennis en ervaring aanwenden om bij eenieder de waarden van thans en in hoofdzaak de heemgedachte doen doordringen en als een basis van persoonlijk en gemeenschappelijk geluk glorieerijk doen beleven.

Het openluchtmuseum dat hij ontwierp en leidde, lokte sinds de openstelling in 1958 ongeveer vijf miljoen personen. Daar was hij propagandist en bezieler. Maar daar lag slechts een gering deel van zijn werkkring. In de officiële wereld en bij de massa was hij de konservator van Bokrijk omdat een dusdanig museum, ook de niet ontwikkelde, met verbazing slaat en een blijvende indruk nalaat, omdat in dit kader een dorp herleefde, een winstpunt van ons openluchtmuseum tegenover deze in het buitenland. Hoeven en molens, een kapel en een brouwerij dient men er niet te zien één na één, als een blad en een vlak in een kataloog, maar we moeten ons deze gebouwen en bewoners inprenten in een levensgeheel, in een levensmilieu.

Naast het openluchtmuseum moeten we hem zien in het Verbond voor Heemkunde. In dit kader vooral treedt hij op als de vulgarisator in de schone betekenis van het woord, die al het waardevolle van onze volkskultuur aan de nieuwsgierigen mededeelt, vooral dan de kanten van onze stoffelijke cultuur. Jozef Weyns stoelde op een stevige basis. Hij had aan de rijksuniversiteit te Gent in 1935 met de grootste onderscheiding het licentiaatsdiploma behaald (Hoger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde), in 1946 het doctoraat met een proefschrift over de kunst van het Neder-Kongogebied. Professor Frans Olbrechts trad op als promotor. Van 1947 tot 1949 trad hij op als wetenschappelijke medewerker aan het Kon. Museum van Belgisch Kongo te Tervuren en ging vandaar over naar de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis van het Jubelpark te Brussel. Zijn eerste publikaties raken de Afrikaanse kunst, maar al gauw verschuift zijn aandacht en werkterrein naar eigen heem en volk, vooral sinds zijn huwelijk met Paula Mijlemans (1946). Uit het huwelijk spruiten zeven kinderen, waarvan er zes nog in leven zijn. Zijn boek „Het Verhaal van ons huis” (1954) behandelt het ontwerp en de bouw van Ter Speelbergen, dat tot stand komt in 1951-52. In 1953 belasten de Gouverneur en de leden der Bestendige Deputatie van Limburg hem met een ontwerp en de eerste uitvoeringsplannen van een Openluchtmuseum. In 1957 wordt hij er officieel konservator. Daar krijgen we de ene zijde van zijn levensmedaille, zoals boven aangehaald. In 1957 volgt hij de stichter drs. J. van Overstraeten op als voorzitter van het Verbond voor Heemkunde. In dit kader leeft hij tweemaal, als geestdriftig woordvoerder t' allen kante, tot in de verste lokaliteiten. Daar komen niet alleen de voordrachten, maar meteen de talrijke artikels in allerlei tijdschriften en boeken : Bokrijk, zin en zijn, Brieven uit mijn Bakhuis, Vlaamse Hoeven, Vorm en Sfeer. Zijn "Huisraad in Vlaanderen" bestempelde hij als zijn levenswerk. Sinds 1957 heeft hij er bestendig materiaal voor verzameld. Eerst waren er twee delen van ca. achthonderd bladzijden voorzien. Thans komen er vier delen van elk ca. vierhonderd zestig bladzijden van de pers. Bij het verschijnen van het

werk komen we onmiddellijk terug op de persoonlijkheid en de verdiensten van de vriend Jozef Weyns. Hij beperke zich niet tot de theorie. Hij was geleerde en ambachtsman tegelijk. Zijn dood sluit een periode af voor de geschiedenis in Bokrijk, ook voor de wereld van de heem- en volkskunde. Hij heeft een kultuurpatrimonium bewaard waaraan zijn naam innig en vinnig kleeft.

R. van der Linden

Hugo ARENS doktoreert !

Daar is immer een reden tot vreugde, wanneer een vriend doktoreert. Thans krijgen we driemaal reden tot jubelen :

- 1) om het feit,
- 2) omdat het een volkskundige doktoraat betreft,
- 3) omdat het een totaal nieuw onderwerp en nieuwe methode betreft.

Op acht mei 1974 had de doctorale promotie van Hugo Arens plaats aan de katolieke universiteit te Leuven. Bestuursleden van onze Bond en menig vriend had eraan gehouden de plechtigheid bij te wonen. Het betekende een grote vreugde voor Hugo Arens en zijn begaafde echtgenote, dat zoveel kollega's en oud-studenten in de volkskunde, streekgenoten uit het Waasland door hun aanwezigheid hun sympathie betuigden. Prof. Dr. L. Roose, voorzitter van de onderwijskommissie, leidde de promotie. Promotor was prof. dr. K.C. Peeters. Vier professoren vervulden de rol van kommissaris : G. De Smet, uit de rijksuniversiteit te Gent, H. Draye en K. Roelandts, van de kat. univ. te Leuven, H.L. Cox van de universiteit te Utrecht.

De titel van zijn proefschrift luidde : **De uiting van de volksmentaliteit in het Land van Waas en in Oost-Zeeuws-Vlaanderen gezien van het volksverhaal uit.**

We kennen menig volksverhaal en talrijke bundels, per onderwerp, per streek, per verteller. Hier treedt een totaal ander onderwerp naar voor : **de kennis van de volksmentaliteit !** De volksmentaliteit kan je niet onmiddellijk en rechtstreeks grijpen en vatten, zoals gegevens uit de stoffelijke volkskunde, een gebouw en een gebruiksvoorwerp. Die kan je beschrijven. De volksmentaliteit benadert en behandelt je langs talrijke volkse uitingen. Daarvoor komt gewis het volksverhaal in aanmerking. U moet het alleen aandurven en aankunnen. Legendes en sagen bevatten vele elementen om de volksmentaliteit in een beperkt gebied te leren

kennen. De verdienste van Hugo Arens ligt er o.a. in dat hij de moed en durf heeft gehad niet alleen om bewoners van het Waasland te ontleden, maar om tevens de rijksgrens te overschrijden en onderscheiden gebieden in Oost-Zeeuws-Vlaanderen te ontraadselen. Hugo Arens bracht de afzonderlijke gegevens van de sagen op een zelf ontworpen stelsel voor de computer en maakte van dit uiterst modern werkmiddel gebruik om opzoekingen die anders maanden en jaren vergen, binnen een beperkte tijd klaar te stomen. Hij verdient onze felicitaties dubbel en dik, én om de thematiek, én om het gebruik van de nieuwe eigentijdse werkmethode!

R. van der Linden

Hulde aan de zestiger Hervé STALPAERT,

Hoofdman van de Bond der Westvlaamse Volkskundigen

Voor sommige personen kun je moeilijk een leeftijd aanwijzen. Bij hen hoort ons medelid Hervé Stalpaert. Hij is er zestig geworden en bij die gelegenheid heeft Brugge hem gehuldgd. We nemen de hoofdplaats van West-Vlaanderen met de klemtoon, maar dat klopt niet geheel en al met de waarheid, want daar hebben ook redenaars — vrienden uit het Antwerpse en Brabantse het woord gevoerd. Het woord „Brugs” hoort er vooral bij, vermits de viering plaats had in de gotische zaal van het stadhuis en dat heerlijk feit al dusdanig reeds volstaat om de indruk te wekken, dat Brugge de betrokken persoon huldt. Een stadhuis met zijn indrukwekkend innerlijk en uiterlijk vertoon en zijn „geest” geldt als het symbool van een stad. Denk even aan Antwerpen en Brussel en Gent, enz. Een bezoek aan en zeker een verblijf in het stadhuis beduidt een feest voor hart en geest. Die gebouwen ademen en leven, met een glans van het verleden en de gloed van het heden, plechtig en luisterrijk, gemoedelijk en volks.

De raad van beheer van het Westvlaams Verbond voor Heemkunde had de hulde op touw gezet. De voorzitter Jozel Penninck voelde zich klaarblijkelijk de koning te rijk door de opkomst van de aanwezigen. De zitting zelf was hét succes door de hulde aan een gelukkige Hervé en Mevrouw Stalpaert die er zetelden met hun kinderen en kleinkinderen.

E.H. Antoon Viaene nam eerst het woord, namens de Bond van de Westvlaamse Volkskundigen. Hij tekende tegelijk de historiek van de Bond en de hoofdman. Hervé Stalpaert is verbonden en vergroeid met de volkskunde en met Brugge, van hoog tot laag, van het archief tot de voetbal (hm... hm...) om het zo uit te drukken! De redakteur van Bie-korf omljnde zijn verdiensten als verzamelaar en publicist, zijn aandeel

in de oprichting van het Museum voor Volkskunde in de St.-Annawijk. Burgemeester Van Maele prees niet alleen de werkzame vorser, maar wees tevens op de rol van heem- en volkskunde in een periode van gespannen en overspannen zenuwen en van vervlakking. Hij wees op de vele werkterreinen van de gevierde: zijn rol als opvoeder, als bibliotekaris, als medewerker van Biekorf en dies meer. Hij overhandigde hem een kunstschaal als stadsgeschenk.

Prof. Dr. K.C. Peeters, voorzitter van de Vereniging voor Volkskunde, vestigde reeds in allerhande bijdragen de aandacht op de verdiensten van Hervé Stalpaert. Herinneringen aan een eerste kennismaking werden gezocht en opgehaald. Stalpaert, de gestage pijperoker, bewaart het geheim van het goed humeur.

Prof. Peeters besloot met de wens, dat het nog lang zal duren, voor Hervé de pijp aan Maarten geeft. Prof. Dr. J. van Haver, voorzitter van de Koninklijke Kommissie voor Volkskunde, ontdekte voor de zoveelste maal hoe graag en gretig de Westvlamingen vieren. Ook de eerste kennismaking met een lang onderhoud kwam in herinnering, een ontmoeting vijftien jaar geleden met een man die veel weet en alles goed weet. Hij prees zijn vertrouwdheid met het volkslied, de keukengeheimen, de sprookjes en stadsvolkskunde. Na de overhandiging van het werk « Volkskunde van Brugge » en een ontroerende bloemenhulde door kinderen en kleinkinderen dankte de gevierde, vooral voor de eer in dusdanige zaal een hulde te mogen beleven, een uiting van een kollektieve verkleefdheid aan de Westvlaamse hoofdplaats. De hoofdman richtte lofwoorden aan de burgemeester, dankte de sprekers en herinnerde aan prof. Strubbe en dr. J. De Smet. Hij verklaarde het ontstaan van zijn werk « Volkskunde van Brugge » als een stimulans na een uitdaging. Bij de bespreking van dit totaal nieuw oeuvre in de wereld van de volkskunde keren we terug op deze hulde.

Vierentwintig jaar geleden was de gevierde aanwezig op de hulde van de Bond op het zilveren jubileum. We nodigen hem thans reeds uit, om volgend jaar met ons te komen vieren.

Renaat van der Linden

BOEKBESPREKING

Silvain BOHEZ, F. ROOSEN, Isab. SIMOENS, Nokere, drukk. Snoeck, Nokere, 1974, 40 blz., 52 ill.

Ter gelegenheid van het vijfjarig bestaan van de drukkerij nam R. Snoeck het initiatief een gedegen brochure over Nokere samen te stellen. Van volkskundig standpunt uit komen een rijke reeks gegevens om de hoek zien: naamgeving, gemeenteschild, het kasteel vroeger en nu, o.a. met de grafsteen van een heer bij de inrijpoort; een volledige gamma

koetsen uit de 19de eeuw; bezienswaardigheden in de kerk; de honderdjarige Joseph Joosen, zijn leven en verwanten; oude hoeven; wolvenplaag uit de 16de eeuw; St.-Urmarskapel; het jaarlijks jachtfeest van St.-Hubertus; de heks Nelleken.

R. van der Linden

DE SNUIF

„CLYSTERIUM NASI OFTE EDELST KRUYDT”

De tabak behoort tot de werkzame stoffen die voorkomen bij volkse huisartsenijmiddelen. G.F. Most (1) somt een reeks ziekten op waarin tabak als afkooksel, damp, rook, klyster of snuif wordt aangewend. Het snuiven van plantaardige stoffen behoort tot het domein van de primitieve geneeskunde, b.v. slangeoor (2). De beroemde „levensplant” hebben de Mesopotamiërs duizenden jaren vóór Kristus in de vorm van fijn-gemalen poeder als een universeel geneesmiddel in de neusgaten gestoken. Lang vóór de Europeanen de tabak leerden kennen, gebruikten de Indianen tabak als doeltreffend middel tegen bepaalde pijnen. In 1541 schreef Girolamo Benzoni uit Milaan dat de Indiaanse tovenaars de zieken behandelde met tabaksrook. De schrijver somt een reeks kwalen op: hoofdpijn, tetanos, tandpijn, verkoudheid, asthma, maagkrampen, verstoptheid, nier en hartkwalen, rheuma, vergiftiging door pijlen, miltvuur, poliepen en tering.

Naast het kauwen en roken wordt het snuiven van tabak veelvuldig gebruikt. Daartoe gebruikten de Indianen een „Y-vormig” instrumentje waarvan het dubbele uiteinde in de neusgaten werd gestoken, zoals de monnik Ramon Pane dit beschrijft tijdens de tweede reis van Columbus (1493-96). Dezelfde monnik stuurde zaden van de tabaksplant naar Keizer Karel (3). In 1532 noemde Petrus Martyr tabak het Mexikaanse wonderkruid, terwijl Gonzalo Fernandez Orviedo in zijn „Historia general de las Indias” (1535 Sevilla), schreef dat de Indianen de rook of geur van een bepaalde plant gebruikten om zich te bedwelmen. André Thébet uit Angoulême, die in 1555-56 tabaksplanten naar zijn vaderland stuurde, noemde tabak een kruid dat mensen dronken maakt.

Een merkwaardig boekje over het gebruik van tabak is de „Tabacologia” van Johannes Neander. Het kende te Leiden twee uitgaven, een in 1622 en een in 1626. Er volgden uitgaven in 1627 te Bremen, in 1644 te Utrecht en een Franse uitgave te Lyon in 1626, 1628 en 1630. Rafaël Thorius uit Belle (Frans-Vlaanderen), die in Engeland was verzeild, publiceerde in 1628 bij Isaak Elzevier te Leiden „Hymnus Tabaci”, waarin de volkskundige heel wat over tabak vindt. Nicot, Frans gezant te Lissabon in 1559-1561, introduceerde de snuiftabak aan het Franse hof als geneesmiddel tegen migraine waaraan de dametjes vaak leden.

1) Most, G.F., Encyclopedie der Gesammter Volksmedizin. Leipzig 1843.

2) Slangeoor: *Aristolochia Serpentaria* L.; Ned. Virginische slangenwortel is welriekend en scherp. (Pharmacopee, 1747)

3) Van Domburg: Lof der Tabak. Baarn 1942.

In ons land werd het snuiven een volksgeneugte en weldaad. De volksmening kent aan snuiftabak de eigenschap toe, de geest op te klaren, de hersenen te ontlasten en de opgedrongen vochten uit het hoofd te verdrijven. Uitdrukkingen bewijzen hoe de snuif onder het volk in aanzien stond. Wij lezen „het voedsel der neuzen”, „neusbanket” en „edelstkruydt”. Tot het volks jargon behoorde het gezegde dat snuif de „harsenen” reinigt en de dokter van het bed jaagt.

Omstreeks 1620 was het tabaksnuiven zeer in trek om bij neuskater — die heette uit de hersenventrikels dwarsdoor het zeefbeen in de bovenste neusgang te komen — de met zinking beladen holten droog te krijgen. Het snuiven dankt zijn bloei aan de medische eigenschappen toegeschreven aan tabak. De snuif verdrong vele niesmiddelen om het hoofd te verlichten. Dekker en Ettmüller gebruikten in de 17e eeuw de tabak om de hoofdvochten te ontlasten. Het geloof aan de ontsmettende werking van het snuifje was zo ingeworteld dat zelfs menig dokter niet zelden een ziekenkamer betrad zonder vooraf een greepje uit zijn snuifdoos te hebben genomen. (4)

In „De Troost der Armen” van Simons, (5) „De Boerendokter” van C. Moreau (6) en „Het Handboek van den Lijdende” (7) van kapelaan Van den Bosch, die een grote verspreiding kenden, treffen wij uiteenlopende toepassingen van tabak en snuif aan, b.v. tegen hoofdpijn het opsnuiven van brandewijnextract van tabaksblaren; om te niezen snuif aanbrengen in de neusgaten; bij angina suppositoriën met tabakspoeder aanwenden. Heel wat recepten werden op basis van tabak vervaardigd.

M. Buc’Hoz beschrijft uitvoerig de heilzame uitwerking van tabaksgebruik. Hij spreekt van tabaksbolletjes die in de neus werden gebracht om hoofdwaters af te trekken, het hoofd te ontlasten en verkoudheden te voorkomen. De bolletjes werden bij voorkeur in loden doosjes bewaard om vers te blijven. Sommigen lieten die bolletjes gedurende de nacht in de neusgaten, met het gevolg dat zij de volgende ochtend al brakende het bed uit moesten. (8)

Broeckx wijst in 1837 op de schadelijke gevolgen van tabakspoeder, maar beschouwt het snuiven als een purgatief. (9) Rolleston besluit dat snuiven niet schadelijk is. Anderen wijzen op het gevaar tot verstopping

4) De Cock, A., *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*, Gent, 1891, 117.

5) Simons, *Troost der Armen*. Gent, 1782.

6) Moreau, C., *De Boerendoctor*. Gent bij C. Vyt z.j. (1852).

7) Van den Bosch, *Handboek van den Lijdende*. Leuven, 1865.

8) BUC’HOZ, M., *Dissertation sur le Tabac et sur ses bons et mauvais effets*. Paris 1787.

9) Broeckx, C., *Hist. de la Med. Belge T.I* Gent 1837. p. 229.

van de traanbuisjes. Osiander (10) beschouwt het snuiven als een uitstekend middel tegen chronische verkoudheid, reumatische hoofdpijn en kiespijn. In Praag bereidt men nog snuif uit paardekastanjes speciaal voor de behandeling van migraine. Tijdens de oorlog 1940 was te Melle een kloosterzuster Gabriël gekend om haar volksremedie tegen brandwonden. Zij vervaardigde ook snuif uit kastanjes.

Hoewel de tabak als een geneesmiddel werd beschouwd, veroorzaakte de Corporatie van Barbiers en Chirurgen te Brugge de tabak als dusdanig omdat hij aanleiding gaf tot slapeloosheid, braaklust en gebrek aan eetlust. Zij zagen daar een gevaar voor de volksgezondheid in. (11)

SNUIFMOLENS

Vroeger werd veel snuif gemalen. Daar stonden snuifmolens te Eeklo, Gent, Lokeren, Laarne, Oostende, Wervik, enz. (12) In 1540 werd de laatste „volmolen” door een partikulier uitgebaat, die tenslotte diende om tabak te malen. Omstreeks einde 1600 heerste te Gent een bloeiende nijverheid van allerlei tabakprodukten die tot het einde van de 19e eeuw stand hield. (13)

Te Ronse aan de Hoogstraat bouwde E. Mollet een rosmolen om snuif te maken, in 1821.

Te Oudenaarde, in de magazijnen van ijzerwaren Van Nieuwenhuyze op de markt bestond omstreeks 1786 een fabriek voor tabak en snuif. De tabak- en snuiftabak bleef in werking tot 1923.

De „Gazette van Lokeren” van 14 Januari 1849 meldt een openbare verkoping van een „snuifmoleken” te Lokeren-Heirbrugge.

Een octrooibrief uit 1839 van Lokeren behandelt de uitbating van een snuifmolen : „Het bestuer van de gemeynte Lokeren geeft, ingevolge van het bepaelde by de wet op patent-regt, aen den persoon van Stragiers Pierre woonende te Lokeren het tegenwoordig PATENT af, als : fabricant in tabac met twee werklieden arbeydende, snuyfmolen, winkelier.” Ons medelid Frans De Vos uit Lokeren bezorgde ons het dokument. Hij bezit

10) Osiander, J.F., *Volksarzneimittel und einfache, nicht pharamaceutische Heimittel gegen Krankheiten des Menschen*. Tübingen, 1838.

11) Rijksarchief Brugge : Fonds Toebakverkopers. N° 347 f° 11.

12) Wet. Tijdingen 17-1957 Nr. 7 blz. 470 en R.A.G. Wetachtige Kamer bundel 307. Julien Th. Vandeputte, *De molens van het arrondissement Oudenaarde en hun geschiedenis*. Uitg. Geschied- en Oudheidk. Kring, Oudenaarde, 1974, 167, 257. Zie ook : J. Delbaere, *Snuifmolens en gleiswerk*, in *Ons Heem*, XIII (1958) 38, en *Snuifmolenonderdelen*, eveneens *Ons Heem*, XIII (louwmaand 1959) 91.

13) Van Houtte, H., *Histoire économique de la Belgique à la fin de l'ancien régime*. Gent, 1920.

een afbeelding van de verdwenen snuifmolen te Laarne: (14), in 1861 opgericht als korenwindmolen, in 1906 omgevormd tot tabakmolen, in 1953 afgebroken. In verband met de Laarnse snuif vertellen bejaarden uit Melle over een oud vrouwtje dat van deur tot deur met Laarnse snuif leurde.

Het Rijksarchief te Gent, bundel 307 fonds „Wetachtige Kamer”, bevat octrooien i.v.m. de oprichting van snuifmolens te Gent in 1781, te Aalst en Temse in 1791.

SNUIFDOZEN

Het snuiven gebeurt op een eenvoudige manier. U legt een kleine portie snuif op de duimnagel om die vervolgens krachtig op te snuiven. Een andere inbrengmethode bestaat erin met duim en wijsvinger een weinig snuif naar de neus te brengen waarbij de duim als instopper dienst doet. Een minder elegante manier: snuif op de rug van de linkerhand leggen om die in te halen. Voor deze werkwijze waren jachthoornvormige snuifdozen en goedkope blikken miniatuurpullekes meest geschikt. Snuiven was een gewoonte in kloostergemeenschappen waar rookverbod bestond of beperkt was. In kloosters maakten de monniken tijdens de vasten gebruik van snuiftabak. Hij bleek een probaat middel om de hongergevoelens te helpen onderdrukken. Een vaste post in de abdijrekeningen van de Norbertijnen gedurende de 18e en 19e eeuw was voorzien voor aankoop van snuif.

Snuiven is nog een gewoonte bij bejaarden, ook in tehuizen voor ouden van dagen, soms verdoken wanneer het reglement dit enigzins verbiedt. Zo gebeurde het vóór enkele jaren dat bij feesten van het Hospice te Sint-Amandsberg, de oudjes met een geschenkje bedacht werden of met Sint-Niklaas iets kregen. Een oudje Hortanske, in de omgangstaal „Stanske”, was niet belust op snoep, wel op snuif. Zuster Emilia was niet erg gesteld op dat gesnuif; daarom borg Stanske haar snuifdoos onder de matras.

De 17e eeuw was een glorieus tijd van kostbare snuifdozen. Daar bestonden dozen b.v. in de vorm van een kleine kruithoren. Kostbare dozen waren vervaardigd uit agaat, marmer, ivoor, schildpad, brons, zilver of goud, terwijl arme lieden zich tevreden stelden met een houten doos.

Snuifvoorraden waren geborgen in ringen, wandelstokken en handtassen. Bekendste centra voor vervaardiging van snuifdozen bevonden zich in Engeland, Nederland, Beieren en Noord-Duitsland. In onze gewesten was de klomp en de hoed van Napoleon een zeer verspreide bewaarsvorm. Op snuifdozen vond men soms heraldische wapens. Snuifdozen hebben gediend als vorstelijk geschenk, soms voorzien van vrome op-

14) *Kultureel Jaarboek v.d. Provinciale Oost-Vl. Gent, 1960, 139-140.* Dank aan sekretaris Broeckhove die de bron mededeelde.

schriften; andere waren belegd met edelstenen of beschilderd met miniaturen.

Er zijn wereldberoemde kollekties van snuifdozen, b.v. die van Kensington in London, in het Louvremuseum te Parijs, de Musea voor Kunst en Geschiedenis Brussel, die parels van snuifdozen met hoge artistieke waarde bezitten. In deze verzamelingen berusten juweeltjes vervaardigd uit Saksischporselein of Sèvres en zijn met diamanten en edelstenen belegd. Zeer vele behoren klaarblijkelijk tot het tijdperk van Lodewijk IV tot Lodewijk XVI.

De versieringen tonen historische feiten, taferelen uit het dagelijks leven, landbouw, jacht en visvangst, herbergen of frivole voorstellingen. De snuifdozen bieden een rijke bron voor de studie van vroegere gewoonten. Teksten vermeldden een schenking of de eigenaar, of bevatten volkse gezegden en zedelessen, zo o.a.

” voor eenen goeden vriend daar staat mijn doos voor open ”
” maar niet voor alle man die op den bedel lopen. ”

Een deken van Diksmuide bezat een snuifdoos waarop dit rijmpje stond :

” Een snuifje en een kooptje tee
Is soete en aengenaem voor de vrouwe
Maar die oock nogh lust een sooptje mee
Ik wenst er noyt mee huys te houwe.(15)

Onder de spreuken met een religieuze inslag vermelden wij :

Ik hoop door t geloof en Liefde kragtig
Het fortuyn komt van God almagtig
Daar vrede is woont God. Hebt vrede in uw gemoet
Gij wordt gesegent met veel goet.

Een snuifdoos met galante voorstellingen, die als geschenk moest dienen bij een huwelijksjubileum, bevat de wens :

Het paar genot hier vele vermaken
In dese slaapkamer onder t'Laeken.

Snuifdozen waren soms verdeeld in twee afdelingen, een voor de eigenaar en een andere voor de gelegenheidsontmoeters; een biedt deze typische volkse gedachte, op het ene deel :

Het land te bouwen is myn vreugt
Daar in soe is myn hart verheugd
Te leven by het rendervee
Gelyk als vader Jacobs dee.

op het andere deel :

Die eenen sot trouwt om het kot
Verliest het kot, en houdt den sot.

15) Rond den Heerd, Brugge, XVII (1881) 221.

Niet alleen musea bezitten kostbare snuifdozen, ook menige privé-kollektie. Wij verwijzen naar kollekties in het museum van Volkskunde te Gent, en dit van Brugge. Het Friese museum te Leeuwarden bevat snuifdozen als prijs-schenken bij kaatstornooien. In de Norbertijner-abdij van Averbode berust een verzameling van zilveren en koperen snuifdozen; de verzameling van Dr. Lievens te Gent is merkwaardig.

Ons medelid Frans de Vos uit Lokeren bezorgde een fotokopie van een archiefstuk. Bonaparte bezocht Lokeren op 18 juli 1803 in zijn hoedanigheid van consul. Hij was zo opgetogen over het gul onthaal, dat hij de meier P.B. Van Kerckhoven een gouden snuifdoos liet geworden. Dit geschenk berust in het gemeentelijk museum aldaar.

In de 18e en 19e eeuw bestond een gebruik op bepaalde bedevaartplaatsen een snuifdoos als aandenken te koop aan te bieden. Dit geschiedde o.a. in het bedevaartsoord van O.-L.-Vr. Kevelaar.⁽¹⁶⁾ Ten jare XIII van de Franse Republiek was de zilveren snuifdoos een lokmiddel voor de aankoop van paarden op de jaarmarkt te Nevele. Napoleon schonk soldaten een snuifdoos wegens hun dapperheid in het gevecht.⁽¹⁷⁾

Snuifdozen blijken op allerlei wijzen bestemd voor verdienstelijke en heldhaftige lieden. François Blanchard die te Gent op 19-11-1785 met zijn „locht-bal” was opgestegen en te Houtenisse in Zeeuws-Vlaanderen zijn mislukte proefneming eindigde, kreeg voor zijn moed bij zijn terugkomst met zijn gehavend materiaal te Gent, een gouden snuifdoos van de bisschop. ^(17a)

De snuifdoos was een geschenk bij viering van honderdjarigen. Na het bezoek van Koning Leopold I aan de eeuweling Pieter Feys te Dixmude (1731-1833) werd bij de viering op 23 juni 1833 een snuifdoos als koninklijk geschenk aangeboden. Pieter kende niet lang het genot van het kleinood. Hij overleed op 7 november 1833. In dit gouden juweel stond gegrift: „Léopold Ier, roi des Belges au centenaire P. Feys à Dixmude 1833”. Een afstammeling van Pieter Feys te Brugge kwam er in het bezit van. Het werd op de wereldtentoonstelling van 1930 te Brussel tentoongesteld, verzekerd voor de som van 7500 fr. In 1885 kreeg een eeuweling weduwe Madeleine Vermeire te Lokeren een gouden snuifdoos bij haar viering.

Op 3 oktober 1916, wist Pastoor Slosse het gemeentebestuur te Rumbeke te overhalen tot de viering van de eeuweling Pieter Joannes de

16) La Barthe, H. : Brabant land van tabakindustrie. Brabant, Toer. Federatie Brabant, 1971.

17) Ons Heem XXII (1968) 223, XXVII (1973) 18 (G.P. Baert).

17a) DESTANBERG D : Gedenkboeken der Stad Gent onder het huis van Oostenrijk, Gent onder Jozef II 1780-1792, Gent, 1910, p. 131-132.

Brabander; hij ontving een zilveren snuifdoos waarin de tekst was gegrift : „Geschenk der gemeente Rumbeke / aan haren honderdjarigen / Pieter de Brabander / 30 september 1916”. Joannes Hagelaars kreeg als pastoor van Helmond op 16 april 1809 een zilveren snuifdoos van Lodewijk Bonaparte ten geschenke. Dit voorwerp wordt met zorg bewaard in de abdij van Postel. (18)

Niet iedereen hield van een snuifdoos. Frederik de Groote bewaarde de snuif eenvoudig in zijn vestzakje. Zo deelt J.B. Vervliet ons mede. Tegelijk verstrekt hij twaalf voorschriften bij het snuiven :

1. Neem de snuifdoos in de rechterhand. 2. Breng ze naar de linker over.
3. Sla er op. 4. Open ze. 5. Bied de snuifdoos aan 't gezelschap. 6. Neem de doos terug. 7. Schud de snuif bij elkaar, door op de kant van de doos te kloppen. 8. Neem een snuifje enige ogenblikken tussen de vingers. 9. Breng het snuifje aan de neus. 10. Snuif het op met beide neusgaten zonder het gezicht te vertrekken. 11. Sluit de snuifdoos, niest. 12. Snuif de neus!

Het ligt voor de hand, dat de mensen niet alom snuiven zoals bij ons.

In IJsland hebben de boeren, en zelfs de geestelijken, geen eigenlijke snuifdoos bij zich, maar in plaats daarvan ene soort van kruithoorn.

Als zij willen snuiven, steken ze deze hoorn in den neus en schudden er een deel snuif in. Dan reiken ze met de grootste voorkomendheid de hoorn aan hun buurman; deze geeft hem verder, en zo gaat hij door het ganse gezelschap, totdat hij weder bij zijn eigenaar terug komt.

De Schot doet het nog beter, hij brengt de snuif met een klein lepeltje in de neus!

Het rekord slaan echter de Moschans, een zenuwachtig, zwak volk in Zuid-Afrika, die geheel misvormde neuzen hebben door het overgroot gebruik van snuif.

Zij stoppen hun reukorgaan zo vol, dat de massa er naderhand met ivoren of ijzeren lepeltjes weer wordt uitgehaald. Ieder Moschan draagt daarom steeds dergelijk instrumentje in het kroeshaar.(18a)

SAMENSTELLING

Snuiftabak wordt vervaardigd uit een mengsel van blad en stengel. Men kan twee hoofdsoorten onderscheiden : naargelang er vooral blad of stelen als grondstof worden gebruikt, krijgt men respektievelijk vochtige of droge snuif. Hij kan grof- fijnkorrelig zijn. Het malen bepaalt dit. Hij kan min of meer gekleurd zijn, al dan niet geparfumeerd. Snuif wordt in hoofdzaak gemaakt uit Virginia of Kentuckytabak. De bladeren worden gesorteerd, van nerven bevrijd, gesausd en aan gisting onderworpen. (19) De gebruikte sausen verschillen en steunen op geheime recepten.

18) Welvaarts, Th. I., Postels Biografisch Woordenboek. Brecht 1892, 116.

18a) J.B. Vervliet, Het snuiven. Ons Volksleven, Brecht, XI (1899) 182-184.

19) Van Domburg, op. cit., 92.

Sommige snuiftabakken worden met salpeter, Spaanse peper, bertram-wortel en soms met urine gescherpt. (20)

Als ingrediënten van sausen worden aangewend: wortel van Kalmoes (21), Alant (22), Akkerviooltje (23), Paranoot (24), gedroogde pruimen, rozijnen, krenten, jeneverbessen, tamarinde (25), bergamot-olie (26), pomeranshillen (27). Na de gisting worden de bladeren gesneden en vervolgens in een trommelvormige machine geroost, waarna ze snel worden afgekoeld in de afkoelings- en zeefmachine. De bladeren worden machinaal fijngesneden, gestampt en gemalen om te worden gezift. Voor eerst worden carotten gebonden; dit zijn spilvormige samengeperste rollen ter lengte van 30 cm. die aan de uiteinden dunner uitlopen en met bindgaren omwonden zijn. Men laat ze geruime tijd liggen en verkrijgt daardoor een nagisting die het aroma van de tabak verhoogt en tot verbetering van de snuif bijdraagt. De „carotte” leende de naam ook aan snuif. Deze snuif was geraspte zoete pruimtabak. Te Gent werden fabrikanten van snuif „karottiers” genaamd, op basis van de afbeelding van een carotte als uithangteken voor de tabakswinkel. In het Gentse Museum van Volkskunde berust een exemplaar. Dit teken bestaat op de blauwe verpakking van de V.D.C. tabak uit Deinze. In 1772 werd te Brussel een zekere Peter de Waegemaecker 37 jaar oud en geboortig van Gent ondervraagd. Hij verklaarde „carotten trecker van sijn ambacht” te zijn. (28)

Bij de fabricatie worden „carotten” met de rapeurmachine fijngeraspt. Grof poeder levert „rapé”. Na het verlaten van de maalmachines schudt het produkt door een zeef om er het fijnste poeder uit te halen. Opnieuw wordt de snuif aangevocht, gewoonlijk met een verzadigde zoutoplossing. In streken waar men gesteld was op zwarte snuif, gebruikte men azijn. Sommige soorten werden met wijn of rhum aangevocht.

20) Most., op. cit. p. 585.

21) Kalmoes: *Acorus calamus* L. Welriekende Lis. de bladeren gedroogt worden gekauwt tegen besmettelijke ziekten. (De Bo). Kalmoes (Oostvl.); Leiewortel (Zuiden van Westvl.) Dodoens 1644 "... verdrijft al het ghene dat de ooghen belemmert."

22) Alant: *Inula Helenium* L. Anekapane (in het Kortrijkse) De Bo. Is een geurige en bittere wortel.

23) Akkerviooltje: *Viola tricolor arvensis* (Murr) ook veldvioletten genaamt of Passyntje (Westvl.)

24) Paranoot: *Faba pichurim* L. ook sassafrasboon genoemd. Een soort kastanje, driehoekig, wordt als aromatisch middel gebruikt.

25) Tamarinde: *Tamarix* L. Tantemarijne (De Bo). Tegen de tandpijn (De Bo).

26) Bergamot-olie: Olie van de *Citrus bergamia* L. Bergamot (appel). Bergamotcitroen wordt niet gegeten, is zeer geurig en men trekt er de bergamotolie uit.

27) Pomeran: *Citrus aurantium* (vulgaris) L. Bittere oranjeappel.

28) C.T. Eigen Schoon en De Brabander. XXXIII (1950). Nr. 11-12, 434.

In de 17e eeuw werd de cascarillabast ingevoerd en in de apoteek gebruikt (29) Heden wordt cascarilla nog gebruikt voor het sausen van tabak. Enkele snuifsoorten worden gemengd met mentol of eucalyptusoplossingen of andere aromatische oliën. In Europa vervangt men de tonkaboon door onzelievevrouwebedstroo (*asperula odorata* L.) (30) die sterk naar kumarine ruikt. Een ander vervangmiddel ervan is kumarinepoeder in bier opgelost om tabak te besprenkelen. Reuksnuif is gezocht door fijnproevers. De tabaksfabrikanten van Deinze mengden gemalen tonkaboon in de snuif. (31) Wanneer men te Gent iemand een streng verwijt toestuurde, werd gezegd: „Snuif met reuk” en ook „snuif met donka”.

Om snuif te kleuren gebruikte men sandelhout (32) of saffraan. Het spreekt vanzelf dat het vervaardigen en verhandelen van snuif als een belangrijke tak van de tabaksnijverheid gold.

Het archief van de Brugse „Toubacqvercoopers” vermeldt, dat de tabak om het even welke vorm in de 17e eeuw alleen bij kruideniers en drogisten werd verkocht. In 1633 werden daar in 39 winkels tabak en snuif gedebiteerd(33). Te Gent waren in 1905 37 tabak- en snuifwinkels(34). Hier bestaan sinds generaties huizen waar tabak en snuif gedebiteerd wordt, o.a. het oud huis Van de Vyvere in de Mageleinstraat, het huis Caron in de Veldstraat en het huis Lejeune op de Vogelmarkt, voorheen in de Veldstraat, bedrijven die van vader op zoon zijn voortgezet. Aan deze zaken is een deel van het Gents volksleven verbonden. Onze zegsman, tabakshandelaar Polderman uit Brugge, verklaart dat sinds 1920 de snuifgewoonte sterk is gedaald en meteen de afzet van snuif niet meer renderend blijkt. In 1939 bedroeg in ons land de produktie van snuif 203.000 kgr. heden ongeveer 40.000 kgr.

Vooraf vertegenwoordigers van bepaalde beroepen behoren tot de geregelde afnemers van snuif. Mijnwerkers nemen een snuifje om de neus te ontlasten van het koolstof en omdat in de ondergrond niet mag worden gerookt; ook zij die last hebben van sinussitis, gebruiken snuif als hulpmiddel; ouden van dagen, zowel mannen als vrouwen. Volgens de Heer Polderman, schijnen hippies naar de snuif te grijpen. In 1880 tekende Karel De Flou te Brugge namen van snuiftabak op : Franse snuif; Eindhooftse snuif; Mannetjespotyse en reukesnuif. De firma Polderman

29) Dictionnaire de Commerce. Copenhague 1759, I, 846.

30) Ned. Donka, Mottekruid = een geurig kruid dat men in de klederkassen legt. (De Bo) Welriekend ruwkruid. Pharmacop. 1747 : openende kracht.

31) Biekerf 1965, 252.

32) Sandelhout : *Santalum rubrum* L. Pharmacop. 1747 " Daar is wit, geel en rood. Alle hebbenze een hertsterkende kracht.

33) Rijksarchief Brugge. N° 347 f° 11.

34) Biekerf 1965 N° 8 blz. 252.

uit Brugge brengt deze snuifmerken in de handel : Dr. Rumneys peppermint Snuff; Dr. Rumneys Mentholypthus Snuff; Super Menthol; Plus Snuff en Trappist Snuff. De opsomming toont aan dat de snuifgewoonte nog niet verdwenen is in Vlaanderen.

Het snuiven is als kultuurverschijnsel voorgoed voorbij .Bij het in onbruik raken van deze gewoonte zullen waarschijnlijk bezwaren van vieze zakdoeken, het stoppen van vingers in de neus, het veroorzaken van vlekken op de kleding ernstige argumenten zijn geweest. De tabaksdoos is een verzamelobject geworden.

In de 18e eeuw verschenen volksuitgaven over de heilzame werking van de tabak en ze oefenden een grote invloed uit op de handelingen van kwakzalvers en volksgenezers. Wie een panopticum wil aanleggen over snuif in de volksgeneeskunde en in de traditie zal de volkskunde betreden op vele onontgonnen terreinen.

Wij besluiten met het opschrift van een tabakswinkel, dat J.B. Vervliet optekende (18a) :

« Tabak dat is goed kruid, voor die het wel kan drinken;
't Haalt fluimen uit het hoofd, en doet katharren zinken;
Het maakt de menschen jong, zoo veel daarvan getuigen,
Want die lang zijn gespeend, beginnen weer te zuigen. »

Dergelijke taal past immers ook voor de snuif !

A.G. Homblé, G.C.S.J.

BOEKBESPREKING

Michel De Baere, Heusden in Woord en Beeld, Uitgeverij U.G.A. Heule, 1973, 68 blz., ill. : foto M. De Baere, 31 pentekeningen, prijs 300 F.

De publikatie geeft uitsluitend losse aantekeningen van feiten, gegrepen uit de geschiedenis en het leefmilieu van het oude en het huidige Heusden. Belangstellenden in de lokale heemkunde vinden het boek ruim hun gading.

"Heusden in Woord en Beeld" is een trouwe leidman voor hen die iets meer over Heusden willen kennen. Het werk omvat volgende hoofdstukken : inleidend woordje van de burgemeester; biografie van de auteur Michel De Baere; algemene geschiedenis; Heusden aardrijkskundig; de parochie Heusden en de abdij "Nieuwenbosch". Michel De Baere heeft zijn liefde voor opvoeding en ontwikkeling gekoppeld aan zijn artistieke be-

gaafdheid als tekenaar en heeft de didactiek van zijn onderwijs verrijkt met het aanleggen van een klein schoolmuseum.

Deze dorpsgeschiedenis is een lezenswaardig werk; men zou het in elk gezin van Heusden moeten bezitten. Het gemeentebestuur laat zich niet onbetuigd om aan de verspreiding van het boek een grotere ruchtbaarheid te geven. Wij loven dit prijzenswaardig initiatief van de heren burgemeester en schepenen. Hun handelswijze strekt tot voorbeeld om de studie van de lokale geschiedenis aan te moedigen.

M. DAEM.

De vijfhonderdste verjaring van de boekdrukkunst in de Nederlanden. Catalogus. Brussel, Kon. Bib. Albert I, Brussel, 1973, 588, 147 ill. 64 buitentekstplaten.

De eerste gedateerde boeken verschenen in de Nederlanden, meer bepaald in Aalst en Utrecht, dragen het jaartal 1473. Niet gedateerde boeken zagen gebeurlijk vroeger het licht. Na de invoering van de typografie bleven vroegere manieren om boeken te maken voortbestaan.

Deze kataloog behelst een bepaalde geschiedenis van het boek. Zevenentwintig geleerden hebben rechtstreeks hun medewerking verleend. Tweenvijftig instellingen hebben documenten in bruikleen gegeven. De Nederlanden in de vijftiende eeuw strekken zich uit van Friesland tot Henegouwen (Kamerrijk en Amiens) en Luxemburg. P.(ierre) C.(ockshaw) omlijnt de ruimte van de expositie: « Over het begrip Nederlanden in de 15de eeuw » (XVII-XXIV).

Alle ateliers die binnen het omschreven gebied tijdens de 15de eeuw enigszins hebben gepresteerd, zijn tenminste met één, soms met meerdere werken vertegenwoordigd; ze pogen de stempel van de onderneming uit te drukken.

In beginsel kwamen alleen gedateerde en gelokaliseerde bescheiden in aanmerking. De blokboeken, waarvan een deel wellicht bij ons ontstaan is, bekomen een afzonderlijk hoofdstuk. Voor de beschrijvende notities werd de datering (behalve voor Aalst) aanvaard uit het werk van W. & L. Hellinga; u leest beschrijving van boekbanden en opgave van eigendomsmerken, plaats van bewaring, en andere gegevens op basis van de belangstelling en vorming van de auteur.

Het is een onmogelijk en onbegonnen taak een overzicht of samenvatting van de kataloog te verschaffen. Daar zijn gegevens voorhanden voor « elk wat wils » ! Betwistingen over drukkers en hun bedrijf boezemen de volkskundige geen belang in, maar hij wil weten wat handschriften en oude boeken hem kunnen

vertellen. Daar is heel wat materiaal voorhanden, want na de handschriften en blokboeken vragen meer dan vijftig ateliers de aandacht. Allerlei onderwerpen komen om de hoek zien, b.v. *volks-geneeskunde*, onder nummer 89, inzake aderlating, de soorten, de keuze der anders, de houding van de patiënt, de tijd van het jaar, enz. *Almanakken en/of Prognosticae* bieden u keus voor 1484-85 nr. 71, voor 1493 - nr. 137, voor 1484 - nr. 175, nr. 192.

Volksdevotie treft u aan in nr. 68, een aflatbrief, nr. 72, St.-Annaverering, nr. 174, Heilichdomme ende reliquien van O.L. Vrouwen te Wavere, nr. 228, Seer minnelijcke woerden die onse lieve heere Jhesus hadde met sijne ghebenedide moeder Maria van Palm sonnedach totte goeden vrijdag toe, nr. 237, Leven van Lydwina van Schiedam, nr. 195, Legende en leven van St.-Rochus.

Volksrecht behandelt nr. 180 voor het Friese landrecht, *volksspel* ontleedt u met behulp van nr. 67, Dat kaetspel gemoraliseert, (1477) nr. 123, idem, nr. 84, het schaakspel, *spreekwoorden* biedt u nr. 109: 803 spreekwoorden alfabetisch geordend, Latijnse rijmregels volgen op elk voorbeeld. Nr. 121 verhaalt Die historie van Appollonius van Thyro, de vader die zijn overschone dochter dwong tot incest. Het gaat om een « schoone, suverlicke hystorie ». Deze geringe uittreksels bewijzen, hoe een vorser alle mogelijke bronnen dient aan te boren. Deze kataloog levert niet alleen dokumentatie, maar geeft via de talrijke drukkers de geest van een eeuw weer, hoe geestelijken en adel lezen en denken, welk boek de drukkers als bijbel van de armen op de markt brengen.

De boekdrukkunst is immer een rijke spiegel. Ook langs deze brug behandelen en bewandelen we het volksleven van eeuwen her.

R. van der Linden

De auteur heeft allerlei bronnen geraadpleegd: landbouwkundige, geschiedkundige, onuitgegeven handschriften. Zegspersonen hebben inlichtingen verschaft. Het eerste deel verschaft een historisch overzicht inzake bevolking, het bezit via de kerk, de heren, burgers en boeren, de tienden en renten. Daarnaast en daaraan verbonden treden de hoeven te voorschijn, de bodem met bewerking en bemesting, de dieren en de teelten van plantaardige soort (veertien), de "lochting" (moestuin) en boomgaard, de weiden en bomen en bossen, de sporen van vroegere bebouwing in wallen en glooiingen, mergelgroeven en turfputten, beken en molens en ondernemingen. Het is een heerlijke en leerrijke film met vele biezonderheden van oppervlakte, oogsten en bedrijven, dagwanden en roeden, namen van appels en peren, het verwerken van bomen tot gebruikshout, enz.

Dit deel is de stevige aanloop en breed overzicht om in het tweede deel 208 boerderijen te tekenen en te berekenen, telkens met dezelfde indeling: de familie, de hofstede, de landerijen met de belasting, de oogst van 1784 en het grootvee van 1785. We mogen die niet zien als een reeks steekkaarten, maar als meer dan tweehonderd gezinshoofden die de stand van hun familie meedelen, de winst van hun oogst, de (magere) stand van het vee, veelal een paar melkkoeien.

Na deze kennismaking wordt het een binden en bundelen van deze rijke oogst in afzonderlijke gaarden en haarden, met een lijst van familie- en persoonsnamen, plaats- en straatbenamingen. Na het beluisteren van de viervoudige reeks namen weerklinken stemmen van bezitters en genietters. Er volgt de lijst van onroerende goederen, van renten en tienden die toebehoren aan geestelijke instellingen en private personen: de kerkfabriek, de h. geesttafel met onroerende goederen en renten, de abdij van Drongen, Baudelo, de priorij van Tussenbeke, de pastoor

van Erpe, de leketienden, pachten en cijzen, niet betitelde tienden.

Koop en verkoop van onroerende goederen wijzen naar de wijk, de betrokken personen, de oppervlakte. Tien hypoteken worden vermeld met aangifte van personen, waarde en data. Een cijferoverzicht telt de bedrijven met het vee, (paarden, koeien, jongvee, varkens), de plantaardige teelten met de oppervlakte en opbrengst voor tarwe, rogge, masteluin, haver, aardappelen, wortelen, hooi. In zijn Besluit bemerkt de auteur hoe de huidige gebeurtenissen in omgekeerde zin en ander tempo verlopen als die op het einde van de 17de en in de 18de eeuw.

Grote hoeven, eigendom van abdijen en heerlijkheden, verleenden werk en bescherming en in ongeluksjaren voedsel. Bevolkingsaangroei, vernieling en lastig of geen herstel van abdijen, verval van adel, ontstaan van een zelfstandige boerenstand, ontginning van braakgronden en droogleggen van moerassen en andere factoren bepaalden een evolutie. In 1785 telt Erpe 208 familiebedrijven, noest en kwetsbaar, die stand hielden tot het begin van onze eeuw. De auteur ontleedt naast sociale en economische factoren het volksleven, familiaal en sociaal, voor brandstof en voeding.

Deze twee boeken zijn een bezoek en een onderzoek bij meer dan tweehonderd families! De last en de lust, het vee en het wee, gezin en gewin van armen en rijken zijn beschreven op basis van landbouwtellingen in 1785. We ontdekken levenswijze en toestanden om ze van nabij te beschouwen en de eigen tijd beter te begrijpen. Paul Stuyver heeft een modelstudie geleverd voor een nauw omlijnd tijdperk. Gelukkig de heemkring die als uitgever kan optreden!

R. van der Linden

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

Vereniging zonder winstoogmerk

De Bond bevordert de studie van de volkskunde en geeft sedert 1926 het tweemaandelijks tijdschrift « Oostvlaamse Zanten » uit, waarin volkskundige bijdragen en de resultaten van volkskundige enquêtes in Vlaanderen gepubliceerd worden.

De Bond schrijft ten laste van zijn Alfons de Cockfonds tweejaarlijks een prijsvraag over volkskundige onderwerpen uit, organiseert voordrachten, tentoonstellingen en reizen.

De Bond is eind 1968 gestart met een Kantwerkstersclub Sint-Katelijne, die cursussen in kantwerk organiseert, thans gespreid over vier jaar.

Raad van Beheer van de Bond : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : Lic. R. van der Linden; ondervoorzitters : Lic. M. Daem en J. Pieters; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : A.G. Homblé; leden : H. Depoorter, J. De Vriendt, Dr. R. Haeseryn, G. Hebbelynck, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, R. Tondat, F. Van Bost, Prof. Dr. P.J. Vandenhoute, Lic. A. Van den Kerkhove, G. Van Peteghem en G. Weze.

Dagelijks bestuur van de Bond : voorzitter : Lic. R. van der Linden; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : A.G. Homblé; leden : Dr. R. Haeseryn en G. Hebbelynck.

De Bond heeft daarnaast volgende permanente commissies :

Kommissie voor volkskundige Enquêtes : voorzitter : Lic. R. van der Linden; leden : M. Broeckhove, Lic. M. Daem, Dr. R. Haeseryn, J. Pieters en G. Weze; adviseurs : Lic. H. Arens en M. Van Wesemael.

Kommissie voor feesten en reizen : voorzitter : G. Weze; leden : M. Broeckhove, G. Hebbelynck, F. Van Bost, G. Van Peteghem, F. Van Belle en Dr. R. Haeseryn.

Het Museum voor Volkskunde, gesticht door de Bond in 1927 in het voormalige Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat, is sedert 1962 overgebracht naar het Kinderen Alynshospies, Kraanlei 63, Gent. De Bond beheert het Museum dat de Stad Gent bij besluit van 27-9-1931 in bescherming heeft genomen. Daarfoe heeft de Bond een beheercommissie in het leven geroepen bestaande uit vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en van de Bond.

Beheercommissie Museum voor Volkskunde : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : G. Hebbelynck; leden : H. Depoorter, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, F. Van Bost, Prof. P.J. Vandenhoute, Lic. R. van der Linden, G. Van Peteghem en drie stadsafgevaardigden.

Dagelijks bestuur en aankoopcommissie van het Museum voor Volkskunde : voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; penningmeester : G. Hebbelynck; sekretaris : M. Broeckhove.

(Vervolg van tweede blz. van de koft).

35. Voorzitter F. Van Es ter ere Huldebetoon en Bibliografie. Inleiding « De Wals der Zestigjarigen » door Prof. Dr. P. DE KEYSER. 1954, 24 blz., 1 ill. Prijs : 50 F (leden 38 F) + 5 F porti.
36. De 78ste Rattenschieting te Zaffelare door Lic. M. DAEM 1970, 15 blz., 6 ill. Prijs : 40 F (leden 30 F) + 5 F porti.
37. Cikorei door Lic. R. VANDER LINDEN (nr. XXXIII v. Uitgaven Kon. Bond...) 1973, 48 blz., 1 kaart, rijk geïllustreerd. Prijs : 80 F (leden 55 F) + 7 F porti.
38. De Gentse Kant door M. BROECKHOVE, met uitleg door Mevr. L. VAN DIJK-VANHOOREN (résumé en français) (nr. XXXIV v. Uitg. Kon. Bond...) 1973, 36 blz., 12 ill. Prijs : 105 F (leden 85 F) + 7 F porti.
39. Kantwerkstersclub St.-Katelijne - Kursus Cluny 2e leerjaar. Prijs : 185 F + 7 F porti.

REEKS : UIT HET GENTSE MUSEUM VOOR VOLKSKUNDE

Verkrijgbaar op het Muscum voor Volkskunde, Kraanlei 63, Gent

1. Uit de Geschiedenis van het Saffarke of Kogelflesje (mit einer d. Zusammenfassung) door M. Van Wesemael. Prijs : 40 F + 5 F porti.

Elk bedrag vooraf storten op postrekening nr. 000-0096946-43, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent.

UITVERKOCHT zijn : Herdenkingsalbum Alf. de Cock - Het Stroodekkersbedrijf door Cl. Trefois - Lodewijk De Vreese Bibliografische studie - De Plattegrondsvormen van z.g. « Frankische Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land, door Cl. Trefois - De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore, door Cl. Trefois - De Tinnepotgieterij te Gent door J. Boes - Galerij van Gentsche Typen door E. Andelhof - De Magic van het Poppenspel, door F. Van Es en anderen - Devotie tot de Heilige Donatus, door M. Broeckhove - Sint-Kristoffel. Legenden. Verering, Verspreiding, door

(Zie vierde bladzijde van de koft)